

Univerzita Karlova
Evangelická teologická fakulta

Bakalářská práce

**Genderově senzitivní sociální práce s ženami
azylantkami**

Vedoucí práce:

PaeDr. Vorlová

Zpracovala:

Riglová Anetta

Praha 2005

Děkují paní PaedDr. Vorlové za podporu při psaní práce a za trpělivost. Děkuji klientkám, že mi daly souhlas, o nich napsat.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Obsah :

1. Úvod
2. Co je gender?
3. Gender a mezinárodní migrace
4. Genderová senzitivita v právní problematice uprchlíků - Pronásledování související s příslušností k určitému pohlaví
 4. 1. Zajištění ochrany uprchlíků
 4. 1. 2. Právní rámec
 4. 1. 3. Sexuální a genderové násilí
5. . Gender mainstreaming a integrace v plánování a implementaci projektů v oblasti uprchlictví.
6. Etnicita a gender
7. Antidiskriminativní praxe jako nedílná součást sociální práce s uprchlíky:
Antiopresivní přístupy v sociální práci.
 7. 1. Diversita a oprese
 7. 2. Aspekty oprese
 7. 3. Gender a sexismus v antiopresivních přístupech
 7. 4. Shrnutí teoretického rámce antidiskriminační praxe
8. Empowerment – metoda ke zmocňování žen
 8. 1. Základní myšlenky pro implementaci empowermentu – zmocňování
 8. 2. Rámec genderu a empowermentu
9. Psychologické aspekty související s migrací a uprchlickou zkušeností – teorie osobnosti a teorie psychopatologie
10. Metody moderní feministické sociální práce jako inspirace pro genderově senzitivní sociální práci s uprchlickými ženami
 10. 1. Emancipatorní sociální práce
 10. 2. Práce zaměřená na ženy (women centred practice)
 10. 3. Genderově specifická sociální práce

10.4. Shrnutí

11. Praktická část – popis Pilotního projektu komplexní sociální práce s ženami azylantkami s důrazem na genderovou senzitivitu

11. 1. Definice cílové skupiny

11. 2. Způsob výběru klientek

11. 3. Typologie služeb

11. 4. Popis poskytovaných služeb

11. 5. Základní idea a směřování projektu

11. 6. Období poskytování služby

11. 7. Personální zajištění/Pracovní tým

11. 8. Informace o realizátorovi projektu

11. 9. Informace o nabídce poskytovaných služeb (propagace)

11. 10. Výstupy z projektu

11. 11. Harmonogram projektu

11. 12. Aplikované metody práce v průběhu projektu a jejich popis

11. 13. Kazuistika č. 1

11. 14. Kazuistka č. 2

12. Shrnutí doporučení pro generově senzitivní sociální práci s ženami azylantkami

13. Shrnutí a doporučení pro generově senzitivní sociální práci s ženami azylantkami

14. Závěr

1. Úvod

Tato práce si klade za cíl nastínit možnosti genderově senzitivní sociální práce s uprchlíky, specificky se ženami, které obdržely status uprchlíka v naší zemi (azylantky).

Jde o popsání některých aspektů, které by mohly vést k genderově senzitivnímu přístupu v sociální práci ve této oblasti. Tyto východiska se snaží postihnout potřebu komplexního a širšího pojetí aspektu gender v oblasti sociální práce s migranty (uprchlíky/azylanty). Především z důvodu nutnosti senzitivního citlivého zacházení s postavením ženy v její zemi původu, její eventuelní změny role v průběhu migrace, tedy její proměňujícímu se genderu v důsledku příslušnosti k určité skupině na základě pohlaví. Významnou roli hraje také řada psychologických jevů, které souvisejí s uprchlickou zkušeností a následný senzitivní přístup k lidem s touto specifickou zkušeností.

Genderový aspekt se nutně stává součástí procesu navrhování a implementace kvalitních a odpovídajících sociálních služeb poskytovaných tomuto typu klientely jak v procesu migrace, tak v procesu integračním.

V práci nejprve uvedu teoretická východiska potřebná pro osvojení si širšího - celostního pojetí a odpovídajícího diskurzu. V jednotlivých kapitolách uvedu oblasti, kterými je nutné se zabývat, pokud chceme uspět při realizaci genderově senzitivního přístupu v sociální práci s migranty a migrantkami.

Praktická část práce se pak stává podkladem pro teoretická východiska v první části. Je zde detailně popsán pilotní projekt realizovaný v roce 2005, jehož hlavním cílem bylo vyzkoušet metodiku genderově senzitivní sociální práce se skupinou žen azylantek. V závěrečné fázi je projekt zhodnocen a jsou formulovány některé vyplývající zásady pro sociální práci v této oblasti.

2. Co je gender?

V průběhu posledních dvaceti let výrazně vzrostl počet výzkumných prací, které se pokoušejí zakomponovat gender do studia mezinárodní migrace. Nadnárodní organizace zabývající se migrací (např. Mezinárodní organizace pro migraci, Úřad vysokého komisaře Spojených národů pro uprchlíky, atd.) uveřejňují studie a realizují projekty, které si kladou za cíl být genderové senzitivní a reagovat na specifické potřeby migrujících mužů i žen. Také mnohé nadace se zaměřují výhradně na podporu takovýchto projektů. Co vlastně znamená být genderové senzitivní v migrační teorii a praxi? Proč je genderová optika ve vztahu k migraci zajímavá a důležitá? Pro hlubší pochopení problému je nezbytné nejprve stručně vymezit pojem gender.

Začněme tedy objasněním pojmu gender, který u nás bývá často redukován na diskusi o rozdílech mezi muži a ženami či ještě hůře na tzv. ženskou otázku. Výchozím bodem pro definici gender je, že jde o sociální konstrukci. Gender tedy není danost či jednou provždy určená role, ale spíše proces, ve kterém daná společnost přisuzuje kategoriím pohlaví (muž - žena) různá očekávání, symboly, ideály, možné identity a chování, jež pak mají zásadní důsledky pro pozici jednotlivce v rodině, na pracovním trhu a ve společnosti jako celku. Možná by proto bylo výstižnější chápat pojem gender také jako sloveso než pouze jako podstatné jméno.

Tyto charakteristiky jsou označeny jako femininní či maskulinní a často bývají natolik pevně zakořeněny v dané kultuře, že působí jako biologicky podmíněné a tedy nezměnitelné. Avšak už při srovnání různých společností je patrné, že být ženou či mužem neznamená v různých kulturních prostředích totéž. Je také zřejmé, že v průběhu historie došlo k významným změnám v definicích mužství a ženství, což potvrzuje závěr, že gender není neměnný koncept. Nejen že je sociálně konstruovaný, ale je také v průběhu času, respektive v každé sociální interakci, do které vstupujeme, znovu a znovu rekonstruovaný.

S určitými očekáváními a představami o mužství a ženství vstupujeme do vztahu s druhými lidmi (a to se netýká pouze vztahu mezi muži a ženami, ale také vztahu mezi stejnými pohlavími). Tím, že v každodenním životě jednáme podle společností definovaných a obecně akceptovaných genderových norem, zajišťujeme jejich trvání a zároveň i sociální strukturu společnosti, která na těchto normách závisí (West & Zimmerman, 1987 in Szstepaniková, 2004). Gender však není neutrální konstrukcí; naopak determinuje nerovný přístup ke zdrojům a tedy i k moci ve společnosti. Není snad třeba připomínat známý fakt, že ve všech evropských zemích dostávají ženy za výkon stejné práce nižší mzdy než muži a jejich šance na kariérní postup jsou většinou mnohem nižší, než je tomu u jejich mužských kolegů. Také účast na politickém rozhodování je zatím ve většině zemí značně vzdálena genderové parity. Gender tedy představuje jeden z nejtrvalejších způsobů, jakým jsou označovány a udržovány vztahy mocenské nerovnováhy ve společnosti (Scott, 1986 in Szstepaniková, 2004).

3. Gender a mezinárodní migrace

Přejděme nyní k otázce, jakou roli hraje gender v chápání mezinárodní migrace a

v reakci výzkumníků i relevantních organizací na tento fenomén. Do počátku sedmdesátých let dvacátého století byly výzkumy o migraci zaměřeny pouze na migrující muže. Většina těchto studií činila obecné závěry o migraci bez jediné zmínky o tom, že jsou založeny pouze na datech týkajících se migrujících mužů. Pokud byly v těchto studiích zmíněny i ženy, tak většinou jen na okraj a to jako osoby závislé na migrujících mužích (Pessar, 1999 in Szstepaniková, 2004). Skutečnost že mnohé ženy zdaleka nejsou pouze pasivním doprovodem svých partnerů či otců, ale samostatně se pro migraci rozhodují a samy ji také realizují, začala být ve výzkumech reflektována až ke konci sedmdesátých let. Nutno podotknout, že k tomuto posunu došlo především v důsledku druhé vlny feminismu (60.-70.léta), díky níž se na americkou a západoevropskou akademickou puðu dostalo více vědkyň, které začaly zpochybňovat univerzalitu a neutralitu vědeckých studií a jimi používaných konceptů. Tyto ženy

upozorňovaly, že ačkoli si mnohé studie nárokovaly objektivitu a univerzální platnost, často zcela ignorovaly specifické zkušenosti žen či jiných znevýhodněných skupin, které byly vyloučeny z tvorby vedení. Nárůst v počtu migrujících žen (počet migrujících žen ve světě vzrostl v průběhu let 1965 až 1990 o 63 % (z 35 na 57 milionu), což je o 8 % vyšší nárůst než tomu bylo v případě migrujících mužů (Zlotnik, 1998 in Szstepaniková, 2004) byl reflektován nejen v rostoucím počtu výzkumů a studií zameřených na popsání zkušeností migrantek, ale také na poli mezinárodních organizací, které reagovaly na potřebu chránit tyto ženy před diskriminací a vykořisťováním v hostujících zemích. Například Valné shromáždění Spojených národů přijalo v roce 1994 Resoluci týkající se násilí na ženách, které migrují za prací [Resolution on Violence Against Migrant Women Workers] (Oishi, 2000 in Szstepaniková, 2004).

V reakci na dlouhodobé opomíjení žen ve studiu migrace a v politikách národních a nadnárodních organizací zabývajících se migrací se začali mnozí výzkumníci zaměřovat výhradně na téma migrujících žen. V současné době existuje již celá řada studií, které dokazují, že ženy často prožívají migraci odlišně než muži. Ženy čelí různým, genderově specifickým nebezpečím, ale také mohou čerpat z odlišných zdrojů podpory než muži.

V současné době je zaměření se pouze na migrující ženy považováno za překonaný trend a mnozí autoři a autorky upozorňují na nesprávnost používání gender pouze jako synonyma pro ženy (např. Indra, 1999; Pessar, 1999 in Szstepaniková, 2004). Tvrdí, že skutečně genderově senzitivní studie si klade za cíl pochopit zkušenosti migrujících mužů i žen, zdůrazňují, že gender je třeba chápat jako vztahovou kategorii. Těžko tedy můžeme pochopit, jak se mění genderové role migrujících žen bez toho, abychom věnovali pozornost také mužům v jejich okolí. Stejně tak organizace, které se zaměřují například na eliminaci diskriminace migrantek v hostujících společnostech, by neměly opomíjet skutečnost, že situace žen je vždy výrazně ovlivněna situací mužů v jejich nejbližším okolí. Proto jakkoli velkový program zaměřený výhradně na ženy nemusí přinést očekávané zlepšení.

Další oblast, která v průběhu posledních dvaceti let prošla zásadní změnou, je pojetí rodiny v migračních studiích a politikách. Do sedmdesátých let dvacátého století byly rodiny či domácnosti migrantů považovány na jednotky založené na shodě a konsensu. Nepředpokládalo se, že zásadní rozhodnutí zda a kam odejít může být předmětem vyjednávání popřípadě také konfliktu v rodině a to většinou mezi partnery či různými generacemi. Vliv feministických teorií které redefinovaly rodinu jako prostor vyjednávání, konfliktu a často také násilí, se odrazil také ve studiu migrace. Mnozí výzkumníci se začali zaměřovat na to, jak je v migrující rodině rozdělena moc rozhodovat o odchodu a o cílové zemi, nebo jak migrace ovlivňuje dělbu práce a partnerské vztahy v rodině.

Častým zjištěním těchto studií je, že migrantky zvládají stres spojený s přesunem do jiné země a s obvykle nesnadnou integrací do nové společnosti lépe než jejich partneři či otcové. Mohou totiž své úsilí zaměřit na péči o domácnost a výchovu dětí - atributy, které jsou obecně považovány za jedny z klíčových pro naplnění tzv. ženské role. Naopak muži, kteří v exilu často nejsou schopni dostát své roli hlavního zaopatřovatele rodiny (jedna z obvyklých charakteristik tzv. mužské role) jsou vystaveni tlakům, jejichž nezvládnutí může vyústit až do násilí na partnerkách a dětech. Další genderově senzitivní studie hovoří o fenoménu, kdy se migrantky stávají jakýmsi mezníky pro definování etnické či kulturní specifičnosti imigrantské komunity (např. Abdulrahim, 1993; Anthias & Yuval-Davis, 1992 in Szstepaniková, 2004). Zatímco ženy jsou v rámci komunity imigrantů konstruovány jako symboly etnické identity odlišné od hostující společnosti, muži zastávají spíše roli aktivních agentů, kteří tato specifika do značné míry definují a ospravedlňují tak často útlak a diskriminaci žen. Příkladem takovéto symbolické role žen může být například praxe mrzačení ženských pohlavních orgánů (female genital mutilation), kterou s sebou migranti přinášejí i do Evropy. Autorky a autoři těchto studií se však shodují, že tyto závěry rozhodně nelze zobecňovat na situaci všech migrantů. Ta je vždy ovlivněna konkrétním kontextem, ve kterém se nacházejí.

4. Genderová senzitivita v právní problematice uprchlíků - Pronásledování související s příslušností k určitému pohlaví

V následujících řádkách se věnuji specifickým problémům uprchlických žen a dívek ve smyslu základního principu mezinárodně právní ochrany lidských práv, jímž je princip zákazu diskriminace. První část je věnována základním právním nástrojům pro zajištění ochrany uprchlíků – žen a dívek, mechanismům tradičně užívaných společenstvím pro zajištění bezpečnosti této zranitelné skupiny. Svou pozornost zaměřuji na problematiku sexuálního a genderového násilí.

Mimo tzv. „Mezinárodní listiny práv“ byla v průběhu let v rámci OSN vypracována a přijata celá řada mezinárodních smluv, které se od obecných instrumentů liší tím, že se zabývají buď jen určitými typy porušení lidských práv, anebo pouze právy určitých kategorií osob, které vyžadují zvláštní ochrany. Příkladem mohou být děti, uprchlíci, ženy a dívky na které se vztahují kromě univerzálních mezinárodních dokumentů rovněž speciální dohody, které jim zabezpečují širší rozsah práv a zavazují smluvní státy k jejich zvláštní ochraně.

4.1. Zajištění ochrany uprchlíků

Ochrana je základní povinností mezinárodního společenství ve vztahu k uprchlíkům. Uprchlíci jako skupina jsou dvakrát znevýhodněni a ohrožováni aktivitami, které ohrožují jejich bezpečnostní situaci. Za prvé, uprchlíci jsou oběťmi nebo potencionálními oběťmi porušování lidských práv, konfliktů a dalších násilných činů. Za druhé, uprchlíci se nacházejí mimo území své země původu a nemohou nebo nechtějí využít ochrany, jež by jim měla zajistit vláda jejich státu. Mezinárodní ochrana pak v této souvislosti znamená přijetí všech nezbytných opatření zajišťujících adekvátní ochranu uprchlíků a možnost efektivního uplatňování jejich práv.

Ženy mají stejné problémy jako ostatní uprchlíci. Stejně tak potřebují ochranu proti násilnému návratu do své země původu, ochranu před ozbrojenými útoky a dalšími formami násilí, ochranu před neopodstatněnou a bezdůvodně prodloužovanou vazbou, přiznání právního postavení a odpovídajících sociálních a

ekonomických práv, stejně jako přístup k základním potřebám jakými jsou potraviny, oblečení a lékařská pomoc. Kromě těchto základních potřeb, stejných pro všechny uprchlíky, mají však uprchlické ženy a dívky zvláštní potřeby v oblasti ochrany související s jejich pohlavím; potřebují například ochranu proti manipulaci, sexuálnímu a fyzickému zneužívání a ochranu proti sexuální diskriminaci při získávání pomoci a služeb. V mnoha společnostech jsou ženy a dívky nuceny čelit tvrdému nebo nelidskému zacházení. Mladé dívky, zralé ženy i staré babičky, které se stávají obětí závažných forem perzekuce jen proto, že jsou ženy, si zaslouží ochranu. Na základě řádného výkladu definice uprchlíka uvedené v Úmluvě o postavení uprchlíků z roku 1951 mohou tyto ženy prchající před pronásledováním ze svých domovských zemí potřebnou mezinárodní ochranu získat. Ženy mohou být totiž pronásledovány z politických, etnických nebo náboženských důvodů či na základě své příslušnosti k určité sociální skupině. Osoba, která prchá před závažným pronásledováním nebo jiným nelidským zacházením, rovnajícím se perzekuci, z důvodu svého nepodřízení se striktním sociálním pravidlům, má důvod být považována za uprchlíka. Takovéto pronásledování může vycházet od vládního orgánu nebo, při absenci adekvátní vládní ochrany, od nevládních skupin či jednotlivců. Sexuální násilí, jako například znásilnění, může být také perzekucí. Takováto diskriminace může být založena na výrazných předsudcích. Žena obávající se útoku z důvodu svého odmítání nosit omezující oděv nebo z důvodu, že si chce sama vybrat partnera a žít nezávislý život, může být samozřejmě uprchlíkem. Z interpretačního a aplikačního hlediska je pak významné rozhodnutí Evropského parlamentu z roku 1984, podle kterého *„ženy nucené čelit krutému nebo nelidskému zacházení kvůli porušování sociálních pravidel, mají být pro účely posuzování žádosti o přiznání postavení uprchlíka považovány za příslušníky určité sociální skupiny“*. Spojené státy a Kanada mají podrobné směrnice vztahující se k pronásledování z důvodu příslušnosti k určitému pohlaví a podobný postup byl zaznamenán v Německu, Holandsku a Švýcarsku.

Příklady žen splňující podmínky pro získání ochrany na základě členství v určité sociální skupině souvisejícího s jejich příslušností k určitému pohlaví zahrnují, podle názoru UNHCR, ženy, jež se staly obětí nebo jež se obávají tvrdého či nelidského zacházení kvůli tomu, že dobrovolně či nedobrovolně nedostály kulturním nebo náboženským normám; ženy, jež se kvůli svému hlubokému přesvědčení nepodřizují restriktivním náboženským příkazům v oblasti oblékání prosazovaných v některých zemích; ženy, které se prostřednictvím určité okolnosti, jako např. úmrtí partnera nebo jiného mužského příbuzného, staly cílem nebo se obávají zneužití jelikož žijí ve společnosti vyžadující, aby žena žila pod ochranou mužského příbuzného; ženy, které jsou pro to, že byly znásilněny nebo jinak sexuálně zneužity, vážným způsobem stigmatizovány ve své společnosti; ženy, které se staly obětí nebo které se obávají závažné diskriminace kvůli svému pohlaví sestávající se z odepírání základních lidských práv, práva vydělat si na živobytí nebo mít přístup k normálně dostupnému vzdělání; ženy, jež byly fyzicky napadeny nebo zneužívány nevládními činiteli a které nemohou získat ochranu vlády.

4. 1. 2. Právní rámec

Základní struktury a právní nástroje pro zajištění ochrany uprchlíků vznikly před čtyřiceti lety. Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky byl založen 1. ledna 1951 a Úmluva o postavení uprchlíků byla přijata v červenci 1951. Základním cílem Úmluvy bylo poskytnout obecnou definici osoby, která má být považována za uprchlíka a definovat její právní postavení.

Zajištění ochrany uprchlických žen vyžaduje nejen dodržování Úmluvy z roku 1951 a jejího Protokolu z roku 1967, ale také dodržování dalších relevantních mezinárodních nástrojů jakými jsou *Všeobecná deklarace lidských práv*, *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*, *Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen*, *Deklarace o ochraně žen a dětí*, *Deklarace o ochraně žen a dětí v nouzových situacích a ozbrojených konfliktech*, *Úmluva se souhlasem se sňatkem, minimálním věku pro sňatek a registraci sňatků*, *Úmluva o*

právech dítěte. I když jednotlivé státy nemusí ke všem výše uvedeným úmluvám přistoupit, stanovují tyto nástroje rámec standardů v oblasti mezinárodně právní úpravy lidských práv pro poskytování ochrany a pomoci uprchlickým ženám. Z těchto různých mezinárodních standardů je možné odvodit princip rovnosti, jež by měl být hlavní linkou spojující všechny politiky a programy v oblasti uprchlické problematiky. Pokud bych měla citovat ze článku 1 Úmluvy OSN o odstranění všech forem diskriminace žen, neměl by být na základě principu rovnosti mezi muži a ženami činěn žádný rozdíl a nemělo by být uplatňováno žádné omezení z důvodu příslušnosti k určitému pohlaví mající snížit nebo zrušit možnost využívání lidských práv a základních svobod žen v politické, sociální, kulturní, občanské nebo v jakékoliv jiné oblasti. Články 3 a 4 Úmluvy o právním postavení uprchlíků výslovně zakotvují závazek smluvních států, že ustanovení této úmluvy vůči uprchlíkům budou dodržovat bez rozlišování rasy, náboženství nebo země původu, a dále závazek, že s uprchlíky žijícími na jejich území budou zacházet alespoň stejným způsobem jako se svými vlastními občany a to ve všech otázkách, které se týkají svobody náboženství, jakož i svobody náboženské výchovy jejich dětí. Vedle mezinárodního práva však situaci v poskytování ochrany uprchlickým ženám ovlivňuje také národní právo azylové země.

4.1. 3 Sexuální a genderové násilí

Prevence a reakce na sexuální a genderové násilí přímo souvisí s ochranou lidských práv. Lidská práva jsou univerzální, nezcizitelná, vzájemně propojená a vzájemně na sobě závislá. Každá osoba, bez ohledu na svou rasu, barvu pleti, pohlaví a dalších diskriminačních rozdílů, má nárok na respekt, ochranu a výkon všech základních lidských práv a svobod. Státy jsou povinny zajistit, aby ženy i muži, dívky i chlapci měli všichni rovný přístup ke všem ekonomickým, sociálním, kulturním, občanským a politickým právům.

Sexuální a genderové násilí porušuje řadu principů základních lidských práv zakotvených v mezinárodních nástrojích z oblasti lidskoprávní. Patří sem kromě jiného: právo na život, svobodu a bezpečnost; právo na nejvyšší

dosažitelný standard fyzického a duševního zdraví; právo na svobodu pohybu, názoru, vyjadřování a sdružování; právo vstoupit do manželství svobodně a dobrovolně a nárok na rovná práva při sňatku, v manželství a během rozvodu; právo na vzdělání, sociální zabezpečení a osobní rozvoj; právo na účast v kulturním, politickém a veřejném životě, na rovný přístup k veřejným službám, na práci a na stejné ocenění za stejnou práci.

Několik mezinárodních právních nástrojů se zabývá specificky sexuálním a genderovým násilím páchaných na ženách a dívkách. *Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen* přijatá Valným shromážděním v roce 1981, *Deklarace OSN o odstranění násilí na ženách* schválená Valným shromážděním v roce 1993. *Pekingská deklarace* a *Akční platforma* schválená v Pekingu v roce 1995 se týkají všech forem diskriminace a násilí na ženách a zdůrazňují povinnost států zabránit výskytu těchto jevů. *Římský statut Mezinárodního trestního soudu* z roku 1998 označuje znásilnění, sexuální otroctví, nucenou prostituci, nucené těhotenství, nucenou sterilizaci nebo jakoukoliv jinou formu sexuálního násilí za činy srovnatelné závažnosti jako zločiny proti lidskosti. Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1325 (2000) zdůrazňuje povinnost států ukončit praxi nepostižitelnosti zločinů proti lidskosti a válečných zločinů, včetně sexuálního a jiného násilí páchaného na ženách. OSN, organizace v oblasti lidských práv a humanitární agentury tak mají společně se státy povinnost zajistit ochranu lidských práv.

Je jistě namístě objasnit termíny *sexuální násilí*, *genderové násilí* a *násilí proti ženám*, které jsou vzájemně běžně zaměňovány. Výraz **genderové násilí** se používá pro odlišení běžného násilí od násilí, které jednotlivce nebo skupiny jednotlivců postihuje cíleně kvůli jejich příslušnosti k určitému pohlaví. Genderové násilí je převážně definováno jako násilí namířené proti určité osobě kvůli jejímu pohlaví. Patří sem činy působící fyzickou, duševní nebo sexuální újmu nebo utrpení, vyhrožování takovými činy, nátlak nebo omezování svobody.

Výraz **násilí proti ženám** označuje jakýkoliv čin genderového násilí, který vede nebo může vést k fyzické, sexuální nebo psychologické újmě ženy nebo

dívky – ať již k takové újmě dojde na veřejnosti nebo v soukromí. Násilí proti ženám je formou genderového násilí a patří k němu i sexuální násilí.

Termín **sexuální násilí**, včetně vykořisťování a zneužívání, označuje jakýkoliv čin, pokus nebo výhrůžku sexuálního charakteru, která vede nebo může vést k fyzické, psychologické a emocionální újmě. Sexuální násilí je formou genderového násilí. Ve všech těchto případech jde o porušování lidských práv, které zachovává staré stereotypní představy o úloze obou pohlaví popírající důstojnost a možnost sebeurčení jednotlivce a narušující rozvoj lidské osobnosti. Tyto pojmy jsou výrazem pro fyzickou, sexuální a psychologickou újmu způsobenou chováním posilujícím podřízené postavení žen a prosazujícím myšlenku moci a nadvlády mužů. Genderové násilí je násilím postihujícím určitou osobu kvůli jejímu pohlaví. Patří sem činy způsobující fyzickou újmu nebo utrpení, vyhrožování takovými činy, nátlak a jiné omezování svobody.

Genderové násilí pak zahrnuje především:

1) fyzické, sexuální a psychologické násilí, k němuž dochází **v rámci rodiny**, včetně bití, sexuálního vykořisťování, sexuálního zneužívání dětí v domácnosti, násilí související s výší věna, ženské obřizky a dalších tradičních praktik způsobujících ženě újmu, násilí mimo manželství a násilí související s vykořisťováním,

2) fyzické, sexuální a psychologické násilí, k němuž dochází **uvnitř společnosti**, včetně znásilnění, sexuálního zneužití, sexuálního obtěžování a zastrašování na pracovišti, obchodování se ženami a nucené prostituce,

3) fyzické, sexuální a psychologické násilí **páchané nebo přehlížené státem a jeho institucemi**.

Sexuální a genderové násilí pramení z velké části z nerovného mocenského postavení. Takové nerovné vztahy živí a tolerují násilí v rodině, ve společnosti a státě. Hranice mezi veřejnou a soukromou sférou by zcela určitě neměla sloužit jako výmluva pro neřešení domácího násilí jako formy sexuálního

a genderového násilí. Vylučování žen a dívek z veřejného života pouze zvyšuje jejich zranitelnost ve vztahu k násilí v rodině. Domácí násilí posiluje diskriminaci na základě pohlaví a zachovává podřízené postavení žen vůči mužům. Ženy na celém světě se většinou nacházejí ve znevýhodněné pozici ve srovnání s muži stejné sociální a ekonomické úrovně. Genderové role a identita v sobě většinou zahrnuje nerovnost a nevyvážené mocenské postavení mezi muži a ženami. Násilí páchané na ženách a schvalování tohoto násilí danou společností či kulturou je jedním z projevů této nerovnosti a nevyváženého mocenského postavení.

5. Gender mainstreaming a integrace v plánování a implementaci projektů v oblasti uprchlictví.

Poznání, že být uprchlíkem ovlivňuje muže a ženy odlišně a že efektivní programování musí reflektovat tyto odlišnosti je základním kamenem politiky Vysokého komisariátu OSN pro uprchlíky (The UNHCR policy on refugee women), který na základě toho vytváří politiku směrem k ženám uprchlicím.

Ženy uprchlice samy musejí participovat v procesu plánování a implementace projektů, aby docházelo k plnému porozumění všem potřebám ochrany a existenci příslušných zdrojů pomoci pro celou uprchlickou populaci a aby došlo k podpoře důstojnosti a samostatnosti. Socio-kulturní a ekonomické role mužů poměrně ve velké šíři determinovat způsob takové participace. Tradiční role jsou často porušovány a zpochybňovány, nebo naopak posilovány situací uprchlíků. Organizace pracující s uprchlíky musejí rozpoznat v rámci vytváření speciálních iniciativ, že všichni uprchlíci budou mít možnost do těchto pro ně plánovaných aktivit přispívat .

Tím se dostáváme k vymezení základních principů gender mainstreamingu (systematické prosazování priorit a potřeb žen a mužů ve všech druzích politik a opatření s cílem dosáhnout rovnosti žena mužů) a integrace. Záměrem UNHCR je integrovat zdroje a potřeby uprchlických žen ve všech oblastech programů – v plánování i implementaci. To však neznamená iniciovat vznik výlučně *ženských* projektů anebo jejich přidání ke stávajícím programovým aktivitám. Také to neznamená že odpovědnost za tento proces bude ležet na jedné pracovní složce. Je

odpovědností každého člena pracovního týmu zajistit uskutečnění těchto principů v rámci jeho nebo její oblastní kompetence. Jaké typy projektů a programů tedy znamenají opravdovou integraci nebo mainstreaming žen v uprchlických projektech?

Jakákoliv krátce či dlouze trvající intervence nebo stav nouze bude mít odlišný dopad na muže, ženy a děti. Podpůrné a ochranné programy a projekty, které si kladou za cíl integrovat uprchlické ženy jsou založeny na tomto jednoznačném východisku. V aktivitách, které uskutečňují mainstreaming s ženami uprchlicemi, dochází k aktivnímu zapojování uprchlických žen a znamená pro ně velký přínos.

Plánování takových projektů zahrnuje více než sociální roli ženy jako dcery, manželky nebo matky. Dochází k upozornění na ekonomickou roli ženy jako přispívající ke zdrojům vlastních či rodinných příjmů, ženy jako pěstitelky nebo zaopatřovatelky obživy, poskytovatelky zásob, a její náboženské, kulturní a politické aktivity. Tyto role a co víc – tyto jejich změny, ke kterým dochází při procházení zkušenosti migrujících žen, jsou nezdárka kdy projektovými tvůrci přehlíženy.

Poskytovaná intervence, která nebere v úvahu právě tyto faktory, může být pro ženy nevhodná, neboť tenduje k izolování žen od aktivit, které by vedly k aktivnímu mainstreamingu. V neposlední řadě také posiluje jejich závislost a nutí je do nepřiměřených sociálních nebo ekonomických rolí.

Koncept mainstreamingu uprchlických žen vyvstal z hlubšího porozumění významu dělby práce mezi ženami a muži. Programy, které integrují ženy, budou brát v úvahu faktory ovlivněné mužskou a ženskou rolí ve společnosti a budou zahrnovat do plánovaných aktivit s výhledem na podporování celé cílové populace bez marginalizace některé z jejích částí. Pokud chceme uspět v plánování a stanovení potřeb za účasti klientů ve všech oblastech sociální pomoci, pozornost musí být konzistentně koncipována na ženy uprchlice. Tento přístup zajistí, že se stanou součástí mainstreamingových aktivit, a ne naopak segregovaných *ženských projektů*.

Pokud se ve svých činnostech zaměřujeme na ženy uprchlice jako cílovou skupinu, neznamená to ještě nutně práci na integrační a mainstreamingové aktivitě.

Pokud například obstaráváme humanitární pomoc v oblasti pokrytí základních životních potřeb a ženy jsou pasivními příjemkyněmi poskytování ubytování nebo potravinové pomoci, neměli bychom to nazývat integrací žen uprchlic. Ani v případě poskytnutí služeb ženám včetně jejich rodin nutně nejde o integrující aktivitu. Samozřejmě to může být součástí programu, který mainstreamuje nebo integruje ženy. Například, jestliže žena (stejně jako muž) je tázána o způsobu poskytování služby, pak se jedná o integraci v rámci celkového projektu. Jestliže je žena dotazována ohledně požadavků na tradiční stravu nebo přípravu jídla a participuje na distribuci a rozdělování stravy, také potom byla zintegrována do této aktivity.

Tedy program, který si klade za účel mainstreaming uprchlických žen, by se měl pokoušet o dosažení většího zapojení žen jako účastnic i příjemkyň sociální a ekonomické aktivity v projektu, měl by se snažit zvýšit jejich status a účast na ve společnosti a zajistit zdroj, přes který mohou mít lepší přístup k zaměstnanosti, vzdělávání, službám a příležitostem v dané společnosti, a to vše za uvědomování si jednotlivých sociálních vztahů mezi ženami uprchlicemi a jejich rodinami.

Výše hrubě uvedené definice jsou shrnutím, na jehož základě ženy uprchlice jsou participujícími na všech úrovních projektových a programových rozvoji, od počáteční seznámení se zdroji a potřebami až do úrovně vyhodnocení těchto projektů a programů.

V takto koncipovaných službách mají pracovníci s uprchlíky a uprchlicemi zajistit ochranu odpovídající jejich specifickým potřebám, identifikovat adekvátní a trvalé řešení a zajistit pomoc, která bude podporovat realizaci jejich veškerého potenciálu a povzbudit jejich účast na přípravě těchto řešení.

6. Etnicita a gender

Gender a etnika jsou koncepty těžko pochopitelné a ještě náročnější v jejich definování. Koncept genderu je zakořeněn v přesvědčení, že pohlaví – diametrálně definované jako „mužské“ a „ženské“ – jsou přirozeně odlišné. Zaměřování se na tuto dichotomii se často stává sebesplňujícím proroctvím, kdy socializace rolí podle pohlaví nutí k odlišnosti a velmi často k nerovným pozicím mezi lidmi, vytváří sociálně rozdílné gendery. Socializace pohlavních rolí se liší v historickém a kulturním kontextu a končí v rozdílných koncepcích pro příslušné genderové chování (Amott a Matthaei, 1991, PP.13-16 In Julia, 1999). Jak současná odborná literatura dále popisuje tento proces, gender je institucionalizován ve struktuře společnosti a vytváří reálné bytí, sociální identity a skupinové vztahy (Chow, Wilkinson, Zinn, 1996, p. ix In Julia, 1999).

Gender však nemůže být posuzován jako nejdůležitější v životě žen (Brown, in Brown Root, 1990, p. 15 In Julia, 1999). Ženská osobnost je charakterizována nejen svým pohlavím, ale také etnicitou, třídou, věkem a sexuálními preferencemi (Buikeman, Smelik, 1995, s. 180 In Julia, 1999).

Jako gender, také etnicita je založena na vnímání fyzických odlišností a jsou považovány jako přirozené a dané Bohem. Zatímco gender tvoří rozdíly nerovnosti vzhledem k biologickému pohlaví, etnicita rozděluje individuality podle barvy pleti nebo jiných fyzických znaků, V každodenním životě lidé posuzují sami sebe a druhé na základě pohlaví a etnické příslušnosti a podle toho uzpůsobují svoje chování. Jakmile jsou takto institucionalizovány, stávají se tyto procesy mechanismem, který vytváří a přetváří rozdíly samy o sobě, zakládá sociální uspořádání, které je pak viděno jako normální a přirozené. Legitimním způsobem jsou pak tyto rozdílnosti začleněny do sociálního života a dochází k dodržování genderových a etnických pravidel. (Chow, Wilkinson, Zinn, 1996, s. 332 In Julia, 1999).

Etnicita zahrnuje rasu, ale jde až za ni. Také obsahuje charakteristiky lidí, které sdílejí společnou historii, životní styl a hodnotový systém. Jak Katlin (1982 In Julia, 1999) uvádí, ne všechny etnické skupiny nesou všechny tyto

charakteristiky, ačkoliv některé sdílejí více než jednu (s. 168 In Julia, 1999). Předpokládá se, že etnicita je „konstruktivním prvkem života“, ne jen charakteristickým znakem jednotlivců. Etnicita je konstruována prostřednictvím sociálních interakcí a ozřejmována ve společenských institucích, interpersonálních interakcích, a v myšlení a identitě všech, kteří žijí v etnicky založených sociálních rádech. Koncepty a praktiky etnicity jsou obvykle ospravedlňovány náboženstvím, mění se v čase, odrážejí politiku, ekonomii a ideologii v jednotlivém období (Amott a Matthaai, 1991, s. 12 In Julia, 1999). Představu o společném rodovém původu a nepředvídaných kulturních charakteristikách, které identifikujeme jako etnicitu, je často zprostředkována skrze odkazy rodičů dětem a od skupin k rodině.

Etnicita je spíše než jako *odlišnost* definována rasou, náboženstvím, národním původem nebo zeměpisnou polohou. Koncept etnicity bude zahrnovat i kulturu. To se vztahuje k vědomým a nevědomým procesům, které naplňují a hluboce psychologicky se vztahují k pocitu bezpečí, identity a smyslu dějinné souvislosti (Katlin, 1982, s. 168. In Julia, 1999).

Je jasné, že gender a etnicita nejsou neměnné kvality neovlivňované historickými změnami. Ani se neskryly nezávisle jako přirozené nebo biologické kategorie. Jak současná odborná literatura konstatuje, gender a etnicita jsou sociálně konstruované koncepty, které vznikají a jsou proměňovány ve společnostech. Gender a etnicita přetvářejí společnost samy o sobě, protože hierarchie etnicity a genderu jsou d sebe zapadající systémy, gender se projevuje v souvislosti s etnicitou (Andersen a Collin, 1992 In Julia, 1999).

Protože etnicita a gender jsou simultánní, vzájemně propojené procesy spíše než oddělené systémy, pojednávání o nich nezávisle na sobě povede k umělým konstrukcím. Proto, determinovat, co znamená být socializován v určité kultuře, se musíme ptát po tak význačném rysu jako je gender jako ustavujícím principu a jak kulturní faktory mimo vliv členů jednotlivé skupiny formují vnitřní zkušenost (Brown, v Brow a Root, 1990, s. 13 a 17 In Julia, 1999).

Normy, hodnoty, zvyky a role, které jsou uvedené jako *kultura* jsou přenášeny z jedné generace na druhou a mohou být definovány jako kolektivní

utváření smyslu členů sociálních skupin – podobný způsob, jakým utvářejí svou realitu. Kultura je také často definována jako přijatelný a zákonitý způsob chování – základy pro jednotlivce a jejich humanizaci (Kreps a Kunimoto, 1994, s. 1 In Julia, 1999).

Cílem této části je přinést širší, vše zahrnující paradigma k objasnění mnohých aspektů porozumění genderu. Co více základ k feministické transformaci vědomostí není jen objevení významu genderu, ale také začlenění etnicity jako hlavní součástí analýzy. Tato diskuse také nahlíží souběžné dimenze genderu a etnicity v porozumění diverzitě a multikulturním otázkám týkajících se žen.

Spojení genderu a etnicity vytváří systém významů, které ovlivňují sociální instituce a také individuální identitu, vědomí a chování. Jak Amott a Matthaei (1991 In Julia, 1999) jasně ukázali, ačkoliv proces genderu a etnicity je vzájemně propojen a hraje hlavní roli v utváření a rozlišování životů žen, gender sám o sobě nevytváří klasický „útlak žen“. Spíše etnicita odlišuje zkušenosti a zážitky žen. Jak Lorde zdůrazňuje, plýtváme často naši energii, kterou potřebujeme na rozpoznání a vyjádření odlišností v předstírání, že tyto odlišnosti jsou nepřekonatelné bariéry nebo naopak, že vůbec neexistují. Tato otázka týkající se rovnosti versus odlišnosti charakterizuje konflikty feministických strategií. Tato dichotomie – rovnost versus odlišnost – klade rovnítko mezi rovností a stejností a tím definuje požadavek na rovnost jako neslučitelný s uznáním odlišnosti (Deitch, v Chow, Wilkinson a Zinn, 1996, s. 505 In Julia, 1999). V souvislosti s etnickými skupinami žen často klademe důraz na rozdíly a střety mezi ženami z různých etnických skupin. Sociální transformace může nastat jen ve chvíli, kdy rozpoznání, přijetí a stavění na odlišnostech. Spíše než homogenní výlučnost, více inkluzivní (zahrnující) způsob nazírání světa, znamená ukázat zkušenost předešlých vyloučených skupin více viditelný a ústřední ve vytváření systému informací a znalostí.

Více inkluzivní myšlení by mělo pozdvihnout naši perspektivu z bílé, mužsky orientované úrovně myšlení, která charakterizovala většinu západního

myšlení (Andersen a Collin, 1992, s. 4 In Julia, 1999) k multikulturálnímu a multidimensionálnímu paradigmatu.

Porozumění vývoji tvořící ženskou historii a komplex protínání etnicity a genderu jako současně probíhajícího sociálního procesu, který utváří všechny sociální vztahy (Andersen a Collin, 1992) pomůže zachytit zásadní sociální struktury, které vytvářejí prostor pro utlačování žen (Chow, Wilkinson a Zinn, 1996, s. xi In Julia, 1999). Zkušenost s útlakem může být zažívána rozličnými způsoby. V mnoha společnostech jsou etnické ženy diskriminovány dvojnásobem.

Jako příslušnice dvou skupin, jejichž pozice jsou určovány útlakem, zkušenost ženy z etnické skupiny se liší od zkušenosti bílé ženy, protože její realita zahrnuje dynamiku žití ve společnosti, která je jak rasistická, tak sexistická. Proto porozumění a zmocňování žen, aby se mohly lépe vypořádat s následky nástrah společnosti se stává základním cílem pro pomáhající profese (Pinderhughes, v Comas-Diaz a Greene, 1994, s. xi-xii, 1989 In Julia, 1999).

7. Antidiskriminativní praxe jako nedílná součást sociální práce s uprchlíky: Antiopresivní přístupy v sociální práci.

V moderní sociální práci se na konci 80. a v průběhu 90. let začaly prosazovat přístupy, které bývají označovány jako *antidiskriminující* a *antiopresivní*, čili namířené proti znevýhodňování a utlačování. Nárůst zájmu o tyto modely sociální práce souvisel s tím, jak v některých západních zemích byla pocíťována potřeba přecházet výbušným sociálním problémům. Mezi ně patřily například konflikty vyvolané kolem pobytu běženců z Východu v Německu nebo vzrůstající kriminalita a nepokoje mezi černošským obyvatelstvem ve Velké Británii a ve Spojených státech. Problematika vztahů mezi různými etnickými a kulturními skupinami se samozřejmě neomezuje jen na uvedené země.

V současném světě patří interetnické a interkulturní vztahy k problémům klíčovým. Antiopresivní přístup nelze popsat vyčerpávajícím způsobem jedinou definicí. To, co autory různých vymezení spojuje, je snaha čelit *opresivnímu*

působení sociálních struktur a institucí. Thomas a Pierson (1995 in Navrátil, 2000) považují za cíl antiopresivního přístupu „redukovat individuální a institucionální diskriminaci založenou na rase, pohlaví, postižení, sociální třídě a sexuální orientaci...“.(Navrátil, 2001).

7. 1. Diversita a oprese

Tím, že se budeme zabývat otázkami jako je gender, rasa, věk, handicap a další přispějeme k zvyšování úrovně uvědomění, další diskusi a dalšímu vzdělávání v této oblasti.

Gender, rasa, věk, handicap jsou hlavními oblastmi diskriminace a oprese, ale bylo by nesprávné předpokládat, že jsou jediné, na které se musí anti-diskriminační praxe zaměřit. Důležitou částí procesu rozvíjení anti-diskriminační praxe jako první její částí je rozpoznání existence formy oprese a jejich implementace do pracovního programu.

7. 2. Aspekty oprese

Oprese je kromě jiného definována jako „negativní a nežádoucí použití moci“, podobnou definici můžeme najít i ve Websterově Třetím Novém Mezinárodním Slovníku, kde je popsána jako „nespravedlivé nebo nelidské užívání autority a moci“. Moc a útlak (oprese) jsou tedy úzce propojeny.

Ve snaze porozumět opresi jako určité dimenzi života klientů, kteří docházejí za sociálními pracovníky, je nutné ujasnit si tu oblast, v níž hraje roli *moc* a jak tento proces funguje. Moc není izolovaná část sociálního života, ale je skutečností, která prolíná pracovní a organizační struktury práci profesionálů v pomáhajících profesích a to jak individuálně a kolektivně. Tam, kde sociální pracovníci (a jistě také další pomáhající profese), přicházejí do kontaktu s klienty, je moc vždy přítomna v každodenní pracovní sféře, v každém programu. Samozřejmě se jedná například o podmínky mužů ve vztahu k ženám, vztahům jednotlivých etnických skupin, mladých ke starším a tak podobně.

Je nutné rozeznat rozeznávat aspekt moci sociálních pracovníků v několika oblastech jejich působení jako jsou například jejich znalosti a kvalifikace, přístup ke zdrojům, zákonná moc a vliv na jednotlivce či na poskytované služby a další.

Moc je hledisko vztahu mezi sociálními pracovníky a jejich klienty – v souvislosti se sociálním členěním, které utváří sociální strukturu. To vytváří dvě oblasti potenciálních problémů. Za první moc sociálního pracovníka může být použita k opresivním účelům – to znamená, může být zneužita (Thompson, 1991 B in Jo Camping, 2003). Za druhé sociální pracovník nemusí být dostatečně senzitivní k otázkám moci či bezmoci a operese tak, jak souvisí s klienty a s podmínkami jejich sociální situace – v souvislosti s jejich genderem, rasou, věkem atd. Emancipační formy praxe tedy musejí být velmi senzitivní k otázkám moci a to nejen v souvislosti s výše uvedenými oblastmi diskriminace. Moc je obecný znak sociální práce a je také specificky závažný k jiným formám diskriminace, o kterých jsme se zmínili v této kapitole (etnicita, sexismus aj).

7. 3. Gender a sexismus v antiopresivních přístupech

Jednou z hlavních implikací pro sociální práci s uprchlíky je potřeba radikální změny myšlení ovlivněného androcentrickou orientací a jím vytvořenými základy tradičních teorií v sociální práci. Mullender (1997 In Jo Camping, 2003) tvrdí: „Není možné porozumět osobnímu nebo sociálnímu světu, jestliže nevezmeme v úvahu genderovou perspektivu. Pak nejsme jako profesionálové schopni adekvátně intervenovat nebo oprávněně zasahovat do životů lidí, pokud nevnímáme způsoby, ve kterých jsou ženy a muži znevýhodňováni nerovným rozdělováním moci, a ve kterých jsou jak muži, tak ženy omezováni rigidními a nesprávnými dichotomizovanými rolami a očekáváním ve vztazích“. Forma diskriminace jedince či skupiny na základě pohlaví – sexismus - by měl být pro sociální pracovníky další oblastí, které se budou otevřeně a se zvýšenou pozorností věnovat, pokud opravdu chtějí ve svých programech rozvíjet antidiskriminační praxi.

Sociální práce pracuje na hranici „normality“ a „deviace“ (Pearson, 1975 in Jo Camping, 2003) a tak je důležité abychom rozpoznali, že naše koncepce normalit je „genderována“. To znamená, že musíme stát senzitivními k genderovým tématům zahrnutých v pojmu „normalita“ i „deviace“.

7. 4. Shrnutí teoretického rámce antidiskriminační praxe

Ustanovení zásad rovnosti a sociální spravedlnosti v poskytování služeb není snadnou činností. Situace je velice složitá zejména existencí rozličného množství forem diskriminace, skrytými a nejasnými způsoby, kterými se manifestuje a někdy také může uškodit přílišný důraz a zájem na určitou formu diskriminace sociálního pracovníka, který se pak sám stává překážkou na cestě ke změně. Na základě těchto aspektů nemůžeme očekávat nalezení jednoduchého a snadno použitelného vzorce řešení, který nám poskytne jasný a přímý způsob k následování.

Maximální rozvoj anti-diskriminační praxe musí být dlouhodobý, jestliže chceme dosáhnout více než okrajové služby. To však neznamená, že některá podstatná zlepšování a postupy nemohou být uskutečněny v krátké době.

Moc

Sociální práce je *politická* aktivita, to znamená, pracuje s kontexty několika mocenských vztahů – moc práva a státu, moc patřících sociálním kategoriím jako je třída, rasa a gender a moc na mikroúrovni týkající se osobních interakcí. Používání moci může být nahlíženo z těchto třech úrovní - osobní, kulturní a strukturální (Thompson, 1998a in Jo Camping, 2003). Také mnoho problémů, v kterých sociální pracovníci intervenují mají kořeny ve zneužívání moci – například v problematice zneužívání žen, dětí je zneužití moci signifikantní.

Tradiční sociální práce souvisí základně s úrovní *individuální* s omezenými možnostmi jejich rozpoznání v úrovni kultury, hodnot (oblast

kulturní) a oblast sdílených významů neboli společenská. Antidiskriminační praxe, na rozdíl od tradičního přístupu obsahuje mnohem širší pohled, jelikož zahrnuje všechny tyto perspektivy.

Ideologie

Ideologie je množina myšlenek, které reflektují a posilují skupinu mocenských vztahů, s kterými jsou spojovány. Například patriarchální ideologie reflektuje jak mocenskou pozici mužů ve vztazích k ženám, tak jeho propagováním (sexismus) tuto moc posiluje. Ideologie hraje roli jakéhosi tmelu, který připoutává dohromady všechny tři oblasti – individuální, kulturní a společenskou analýzu a jako taková má významný potenciál.

Útlak

Určité jednání, přístupy a struktury mají nátlakový vliv na jednotlivce a skupiny – hlavně ty „vyloučené“, které jsou diskriminovány v sociálních strukturách. Často útlak je nechtěný směrem k jednotlivcům, ale je více méně hluboce zakořeněný v kulturních vzorcích a institucionálních strukturách.

Zmocňování

Tradiční přístupy k sociální práci berou málo nebo vůbec v úvahu útlak tkvící v určitých aspektech sociální organizace. Tudíž vidí úkol sociální práce jako jednu z „seřizování, vyrovnávání“ „přirozeného pořádku věcí“ spíše než jako příspěvek k politickému úsilí proti útlačku. Tudíž, zaměření v anti-diskriminační praxi je spíše na zmocňování než seřizování.

Zmocňování není technika, ale cíl a proces. Jako cíl, nebude dosažen přes noc, stejně tak jako utlačující podmínky v našem současném sociálním světě jen tak nevyumizí. Jako proces je pokračující. Hlavní premisa podporující zmocňování je, že lidé nejsou objekty na zkoumání/využívání, na kontrolování, nebo na utlačování. Lidé jsou subjekty s vlastní důstojností a cenou, která by neměla záviset na rase, genderu, třídě a jiných podobných charakteristikách. Všichni lidé by měli přiměřené příležitosti a možnost výběru spojené s jejich životní situací a

jejich sociálním prostředím. Zmocňování je cíl a proces na překonání útlaku. Sociální práce nemůže vyloučit/obejít otázky diskriminace a útlaku.

Samozřejmě je zde mnoho dalších témat a otázek, které vyvstanou, ale doufejme, že výše uvedené prezentují hlavní výšeč filosofie emancipační praxe. Jak ale tato témata mohou být integrována do dennodenní praxe? To je jedna z otázek, které bychom nyní chtěli rozvinout, alespoň načrtnout., a zaměřit se na některá nebezpečí a překážky, které stojí v cestě rozvoji a upevnění základů antidiskriminační praxe.

Cesta kupředu

Měli bychom doplnit tyto specifické aspekty vzhledem k více obecným návrhům týkajících se převedení kritické emancipační teorie do reality v praxi. Znovu musíme být velmi selektivní neboť zde můžeme mluvit o těchto otázkách, mnoho debatovat. Takže se omezíme na deset jednotlivých komentářů – zaprvé, pět pozitivních kroků, které cítíme jako nutné a také pět nebezpečí, kterých bychom se měli vyvarovat.

Pozitivní kroky

1. Mnoho diskriminace v sociální práci může být viděno jako nezamýšlené z nedostatku uvědomění spíše než dobře zvážené způsoby utlačování. Za tímto účelem, ***výcvik, trénink uvědomování*** je hlavním klíčem. Přivést pracovníky spolu se souvislostí tréninku, případy a otázky diskriminace mohou být identifikovány a úroveň vědomí může být zvýšena. Větší uvědomění v rovině osobní poničeno, omezeným stupněm nejméně, diskriminační kultura a ideologie v kulturní rovině. Trénink zvyšování vědomí tudíž začíná procesem vyzývání a konfrontováním diskriminace. Také je to základem pro další formy a roviny výcviku.

2. Výcvik uvědomování zajistí zvyšování vědomí u jednotlivců, ale jejich hodnota může být násobena zvýšením kolektivního uvědomování následující kolektivního působení, jednání. Příklady takových aktivit jsou například ženské skupiny, multietnické skupiny, skupiny monitorující rovné příležitosti. V posledních letech

se výskyt takových aktivit neustále zvyšuje. Kolektivní reakce jako příklad diskriminace může mít větší efekt než reakce jednotlivce. Navíc ale každý jednatel může jednat s lepším vědomím, že za ním existují ostatní se svými antidiskriminačními projekty.

3. Sibeon (1991b In Jo Camping, 2003) kritizuje anti intelektuální tendence v sociální práci, které devalvují teorii a obhajuje přístup „selský rozum“ v sociální práci (Jones,1996 in Jo Camping, 2003). Toto je obzvlášť nebezpečný postoj. Přístup „selského rozumu“ obnáší ve skutečnosti směsici ovládající ideologie – sexistickou, rasistickou a další. To je jeden z příkladů diskriminační a útlakové v jejich obsahu a dopadu (Thompson, 2000a in Jo Camping, 2003). Proto je důležité, aby praxe byla založena na jasné a explicitní teorii, která je schopna ustát proud dominantních diskriminačních předpokladů. Anti-diskriminační sociální práce tudíž potřebuje být založena na *integrativní teorii a praxi*.

4. Aby mohly být rozvíjeny emancipatorní formy praxe potřebujeme zajistit, že tyto zásady a principy jsou ukázány jako centrální - nejsou to volitelné části přidané až na konci, jestliže čas a zdroje dovolí. Rovnost a sociální spravedlnost by měly být centrální znaky každé teorie sociální práce, politiky a praxe. Musejí být na denním pořádku pro každé skupinové plánování služeb, každou pracující skupinu, kurikulem každého kurzu, filosofií každého týmu. Oddělování subjektů jako odlišných riskujeme to, že dovolíme marginalizaci – odborný předmět pro ty, které se tím zabývají, ale ne otázka mainstreamingu. To je nepřijatelné, takže, jak jsme viděli, *dobrá praxe musí být anti-diskriminační praxe*.

5. Nejspíše nejvíce podstatným krokem směrem k anti-diskriminační praxi, který můžeme udělat je *otevřenost a kritika v naší vlastní praxi* (ať jako přímo pracovníků, supervizorů nebo vzdělávajících). Potřebujeme soustavně přehodnocovat naši práci a zkoumat ji v souvislosti s možným výskytem diskriminace a pomáhat k odstraňování, snižování a zmírňování oprese. Předpona „anti“ v antidiskriminační praxi je velmi podstatná, , označuje boj proti vlivné a etablované ideologii. Jestliže budeme blahosklonní k nedůslednosti v reflexi naší práce a emancipačního postoje, diskriminační ideologie může jemně zakotvit v našich myšlenkách a činech.

Nebezpečí

Antidiskriminační praxe vybízí k evaluaci vlastních hodnot a osvojených domněnek tím, že konstruuje jejich vlastní smysl reality. Taková výzva se může stát velice obávanou, ohrožující a destabilizující. Jestliže s ní není zacházeno senzitivně, vede k antidiskriminačním myšlenkám a hodnotám a může vyvolávat značný odpor a nechuť ke změně. Příliš silný a neústupný přístup je kontraproduktivní a zvyšuje překážky, spíše než uvědomění. Není vhodné používat přesvědčování, nátlaky – to je poškozování emancipační praxe, ale také oprese sama o sobě. Musíme se zaměřit na vzdělávání a průkaznost.

Antidiskriminační praxe je komplex oblastí s mnoha dimenzemi jako je rasa, gender, věk nebo třída, nesmíme zapomínat na socioekonomické okolnosti, které podporují další formy oprese a přitom se sami zdají se být hlavním zdrojem těchto opresí. Také nesmíme zapomínat na oblast rétoriky. Někteří lidé používají správný jazyk a mohou i dělat správná gesta ale bez jakékoliv internalizace opravdových hodnot a principů antidiskriminační praxe. Například se tak chovají, protože je všeobecně politicky korektní nebýt rasistický nebo veřejně projevovat jiné formy diskriminace. S tím se můžeme setkat například u zaměstnanců na úřadech, což je zejména nebezpečné, uvědomíme-li si fakt, že rovnost a sociální spravedlnost jsou demonstrovány a ve skutečnosti je dosahována a posilována nerovnost a přetvářka.

Sociální práce je tradičně viděna jako pracující na hranici péče a kontroly. Další hranice je mezi opresí a zmocňováním. Tedy záleží jen na samotné aktivitě sociálního pracovníka – jestli jeho práce je determinována jako oprese nebo jako potírání a odstraňování.

8. Empowerment – metoda ke zmocňování žen

Tato práce pojednává o ženách, jejichž život a volba byly zničeny válkou a jinými konflikty. Tyto ženy nečekají jen na naši pomoc, ale bojují samy za získání kontroly nad jejich životy, rozšířit možnosti volby a ovlivnit rozhodování, která přinesou mír a stabilitu do jejich komunit a domovů. Jako sociální pracovníci můžeme být na této cestě jejich partnery.

Zmocňování je proces, prostřednictvím kterého ženy a muži ve znevýhodněných situacích zvýší jejich přístup k vědomostem, zdrojům a rozhodujících pozic a zvýší uvědomění v participaci v jejich komunitách za účelem dosažení dostatečné úrovně vlivu jejich vlastního prostředí.

Aktivity, které jdou proti zmocňování, jsou jakékoliv aktivity, politiky rozvoje a (nebo) podpůrných programů, jejichž prostřednictvím potřeby žen a mužů, jejich priority a zájmy jsou nadále ignorovány, omezována je jejich účast na rozhodování a překonávání jejich sociálního, politického a ekonomického pokroku.

8. 1. Základní myšlenky pro implikaci empowermentu

Cílem této části práce je ukázat praktické příklady zmocňování. Práce je založena na předpokladu, že genderové role a vztahy utváření proces zmocňování. Práce a kvality žen a mužů, dívek a chlapců jsou hodnoceny odlišně v odlišných společnostech, což znamená, že muži a ženy mají proměnlivý přístup a přehled nad, znalostmi a zdroji. V mnoha společnostech se to může projevovat preferováním jednoho z pohlaví v odlišných sociálních, ekonomických a politických sférách. Specifické iniciativy ke zmocňování mužů a žen, které reagují na genderové nerovnosti jsou nutné.

Tato práce je zaměřená na zmocňování žen uprchlic v jejich různých situacích. Je zaměřena na ženy, protože z důvodu svého genderu čelí často řadám překážek v přístupu k informacím a zdrojům, stejně tak jako v oblasti rozhodování a ekonomického života. Ženy jsou často poznamenány rozličnými zkušenostmi

s diskriminací (ať již k ní došlo v zemi původu nebo během migrace) a tyto zkušenosti – vnímání sebe jako diskriminujícího subjektu ženy internalizují, což má za následek nízké sebepojetí a zvyšuje to jejich závislost na okolí.

Je nutné poznamenat, že je nezbytné zapojovat obě skupiny – jak ženy, tak muže, abychom dosáhli zvýšení zmocňování žen. Požaduje to aktivnější angažovanost a odpovědnost ze strany mužů a muži ovládaných institucí.

Migrace může mít znamenat výzvu a příležitost pro ženy a jejich zmocňování. Tradiční odpovědnost za děti, starší členy rodiny a domácí práci, žena jsou často přetíženy realitou přemístění, přesídlení, kde tradiční podpůrné mechanismy jsou rozmělněny a násilí v komunitách – včetně domácího násilí – se zvyšuje. Jestliže jsou ženy vyřazovány z procesu spoluúčasti na rozhodování v jejich prostředí (azylové zařízení aj.), nejsou schopny vyslovit názory na otázky, které ovlivňují jejich životy a přebírají kontrolu nad jejich životy. Vypovězeny do domácí sféry, uprchlické ženy musejí být často závislé v přístupu k zajištění základních životních potřeb na mužích ze svého příbuzenstva.

Genderově nesenzitivní procedury a praktiky státních institucí nebo nevládních organizací často nevědomě reprodukuje zneschopňování žen. To může být z důsledku genderových stereotypů zaměstnanců nebo státních úředníků. Tím přispívají k institucionalizaci genderových předsudků, které utvářejí chování v těchto organizacích. Často se tyto předsudky tváří jako genderově neutrální, reálně mohou opravdu přehlížet skutečnost odlišné zkušenosti žen a mužů v procesu migrace.

Ale i migrace může být šancí pro zážitek zmocňování žen a mužů. Každý den, přemístěné ženy a muži aktivně čelí tradičním genderovým rolím, které kladou překážky pro jejich participaci v politické, ekonomické a sociální oblasti. Například ženy, které se ocitly v uprchlických táborech bez muže, se musely společně dožadovat svých práv a dožadovat se účasti v různých oblastech života v táboře.

8. 2. Rámec genderu a empowermentu - zmocňování

Tvrzení, že genderově senzitivní proces uschopňování překlene propast genderové nerovnosti vyžaduje nějaký důkaz.. To však není snadný úkol, neboť velmi často právě strategie zmocňování nevykazují okamžité výsledky, ale požadují rozmanité intervence pro delší období.

Každá iniciativa zahrnující zmocňování musí zaručit rozmanité dimenze, které pak utvářejí životy žen a dívek, včetně rasových a etnických překážek, diskriminace na základě handicapu, věku nebo sexuální orientace. Například dobrá praxe seznámí muže a ženy s historií rasismu a etnických kategorií, které vedly k politické a ekonomické exkluzi.

V rámci systému zmocňování můžeme identifikovat čtyři oblasti zmocnění žen, které se zaměřuje na schopnost žen dosáhnout ke zdrojům, procvičit sebevědomí s respektem k jejich právům, mobilizovat je v této oblasti a upravit prostředí s podmínkami rovné s muži.

Přístup vychází z myšlenky, že ženy migrantky by měly mít stejný přístup s muži k zásobám a službám, které zvýší všeobecnou bezpečnosti žen. Porozumět přístupu jako zmocňování vyžaduje zkoumat sociální, politický a ekonomický kontext populace. Přístup sám o sobě nezajistí potřebu zmocnění, ale je to důležitá dimenze celého procesu zmocňování.

Dále je to proces, kdy si uvědomíme, že genderové role a nerovné vztahy nejsou součástí přirozeného řádu, nejsou determinovány biologicky. Genderové role jsou většinou předávány prostřednictvím každodenních vzkazů ve vládní politice, právu, masmédiích, školních knihách a náboženských a tradičních praktikách. Často reflektují systematickou diskriminaci proti sociální skupině, která limituje volbu nebo roli (například – muži by se neměli starat o děti, ženy nemají participovat na volbách). Zmocňování znamená poznání žen a mužů, že podřízení žen je předepsané systémem diskriminace, který je sociálně konstruován a může být změněn.

Mobilizace – mobilizace je proces, kdy se ženy setkávají a diskutují o běžných otázkách, problémech a často vedou k formování ženských organizací a sítí a veřejného lobbyingu pro propagaci ženských práv. Prostřednictvím

mobilizace, žena identifikují genderové nerovnosti, poznávají součásti diskriminace a útlaku a navrhnou společné strategie k vyřešení problémů.

Vliv a kontrola – kontrola odkazuje k vyvážení moci mezi muži a ženami, tak, že nikdo není v pozici dominance. To znamená, že ženy mají vedle mužů vliv na jejich osud a stejně tak jejich společnost.

Mainstreaming genderové rovnosti – je to proces i strategie transformace genderových vztahů. Zajišťuje, že odlišné potřeby, zájmy a zdroje migrujících žen a mužů, dívek a chlapců, jsou brány v úvahu na každém kroku poskytovaných služeb, stejně tak jako v plánování programů, jejich implementaci, monitoringu a evaluaci. To požaduje aktivní rozhovory s ženami, muži a mladými ve všech aspektech sociální práce.

9. Psychologické aspekty související s migrací a uprchlickou zkušeností – teorie osobnosti a teorie psychopatologie

V této kapitole budeme kromě vlastních poznatků vycházet také z kapitoly Rodové a kulturně senzitivní terapie (Procházka, Norcross, 2002), kde čtenář najde další podrobnější odkazy.

Teorie osobnosti

Kulturně senzitivní terapie vychází z premisy, že neexistuje jednotná, univerzální teorie osobnosti. Kultura, v níž člověk žije, a jeho vývoj jsou hlavními determinantami osobnosti, každá kultura má své normy a očekávání a probíhají v ní určité události, což vše dohromady utváří skupinu i jednotlivce.

Euro-americká kultura si vysoce cení individuální volby, soběstačnosti a především nezávislosti. Tyto hodnoty však nevyznávají všechny etnické skupiny. Mnoho neevropských dětí je vychováváno s důrazem na harmonii a rodinnou oporu. Asiáté např. vychovávají děti k vzájemné závislosti uvnitř rodinné struktury a očekávají, že členové skupiny podřídí své potřeby potřebám rodiny a společnosti. Podobně je i mnoho afroameričanů vychováváno v rámci širších rodin a pocitu silné příbuzenské vazby a spolu se členy své skupiny silně prožívají

pocit „my“. Mnoho z těchto kulturních charakteristik se liší od těch, které jsou typické pro členy převládající kultury, takže osobnostní charakteristiky členů se liší podle příslušnosti k určité kulturní skupině, stejně jako se liší mezi členy každé společnosti. Představa jednotné teorie osobnosti je tedy v protikladu k pluralistickému a proměnlivému charakteru kultury. Každá subpopulace v dominantní kultuře s ním může sdílet význačné či charakteristické rysy, ale univerzální teorie osobnosti neexistuje. Potřebujeme rozmanitá hlediska, zakořeněná v jednotlivých kulturách a také k nim citlivá.

Teorie psychopatologie

Do té míry, do které můžeme provádět zobecnění mimo rámec jednotlivých kultur, může psychopatologie v kulturně odlišných populacích pramenit z několika osobnostních a sociálních faktorů. Mezi ně patří diskriminace, neadekvátní mechanismy pro zvládnání stresu, rodinné vlivy a stresy, společenská očekávání a ekonomické strádání. Diskriminace, s níž se setkala mnoho příslušníků menšin, , např. ve formě rasových a etnických předsudků, rychle vyvolala vysokou úroveň stresu a ztrátu sebeocenění a pocitu kulturní hrdosti. Rasová a etnická diskriminace, zřídka kdy zakoušená v rodné zemi, snižuje sebeúctu imigrantů a plodí nové stresující události, jevy či okolnosti. Ve všech zemích existují velké počty etnických stereotypů. Tyto stereotypy uzavírají příslušníky menšin do pastí, z níž se mohou dostat jen s velkými úsilím.

Menšiny si utvoří negativní postoj k sobě a své kultuře a takovéto názory či přesvědčení se stávají věštbou, která vyplňuje sebe samu. Když začnou příslušníci menšin usilovat o přizpůsobení se představě ryze hostující společnosti, zpřetrhají pouta ke své kulturní skupině , nepodaří se jim dosáhnout zdravého pocitu skupinové identity. Hostující země je často nepřijme, takže se potýkají

s dvojnásobným odmítnutím (i od své referenční skupiny) může uspíšit vznik maladaptivního chování, drogové nebo alkoholové závislosti, členství v gangu, fyzického a sexuálního zneužívání a psychologické manifestace deprese a úzkosti.

Psychopatologie pramení nejen z vlivu dominantní kultury, ale také z rodinných reakcí na novou kulturu. Nerodilí příslušníci určité kultury často čelí velkému množství problémů týkajících se jazyka, zvyků, pohlaví a hierarchie sociálních rolí. Muži se často špatně vypořádávají se ztrátou respektu, příjmu a sociálního postavení, které se sebou nese migrace. Často ženy najdou rychleji práci než muži a toto obrácení rolí je pro mnohé muže těžko snesitelné. Doma pak začnou tyto konflikty vyplouvat na hladinu.

Děti imigrantů se také setkávají s potížemi, které se často projevují ve formě psychopatologie. Problémy, které se objevují doma, se často odrazí ve školních problémech. Jazykové problémy, zvláště, když se rodiče odmítají učit místní jazyk, nutí děti, aby v rodině fungovaly jako překladatelé., což na ně klade obrovskou zodpovědnost. Objevují se konflikty přizpůsobení se nové kultuře. Děti mohou preferovat chování dominantní kultury a přitom se odmítnou učit či pokračovat v mluvení rodným jazykem svých rodičů nebo se účastnit kulturních tradic a zvyků. Tuto vzpurnost rodiče nezdědka vnímají jako neúctu a za vznik rodinných problémů obviňují dominantní kulturu.

Jedinci zažívají rozpolecenost mezi snahou zůstat loajální ke své původní rodině a kultuře a touhou prožívat nové způsoby myšlení a chování. Problémy u starších klientů se často týkají procesu kulturní asimilace, např. obrácení rolí, snižující se mobility a diskriminace, zatímco mladší klienti prožívají konflikty ve vztahu ke své rodině, která je – z kulturního hlediska – nedostatečně flexibilní.

Problémy dospělých se obvykle projevují psychosomatickými obtížemi, dětské problémy se spíše manifestují ve formě agování a drogové závislosti.

10. Metody moderní feministické sociální práce jako inspirace pro genderově senzitivní sociální práci s uprchlickými ženami

Tradiční sociální práce se podle feministek orientuje na genderově neutrální výklady nebo má tendenci stereotypizovat ženskou roli. Z těchto důvodů se začala rozvíjet feministická analýza, která se zaměřuje na typicky ženskou zkušenost. V České republice zatím nebylo feministickému přínosu do sociální práce věnováno příliš pozornosti, naopak v zahraničí je tato otázka velmi populární.

Lze identifikovat dva základní typy moderní sociální práce zaměřené na genderovou problematiku (van der Vlugt, 1994: 18 In Jabnerová, 2005)

První je **emancipatorní sociální práce**, která je zaměřena na zvyšování sebevědomí, autonomie žen a snižování mocenské nerovnosti mezi muži a ženami. Jejím cílem je redukce či eliminace důsledků genderové socializace, v rámci které jsou ženy učeny být orientovány vztahově na úkor vlastní autonomie. Cílem tohoto přístupu je integrace žen do rovnoprávné společnosti.

Druhým přístupem v sociální práci je **genderově specifická sociální práce**. Ta je zaměřena podporu a rozvoj „ženskosti“. Tento přístup je výrazně diferencionalistický – odrazovým můstkem je přirozený biologicky daný rozdíl mezi pohlavími. Na rozdíl od předchozího typu není cílem diferencionalistek garantovat ženám stejná práva jako mužům, ale zaručit jim „rovnost v odlišnosti“. V podstatě se jedná o separační strategii, která požaduje zvláštní pohled na práva a povinnosti žen.

10. 1. Emancipatorní sociální práce

V následujícím textu se zaměřím na dva proudy emancipatorní sociální práce. První vychází z liberálního feminismu, druhý pramení ze socialistické kritiky sociální práce.

Liberální kritika

Ideologickým zdrojem tohoto přístupu je liberální feminismus s jeho kritikou tradiční sociální práce, která nezohledňuje zkušenosti žen. Východiskem jsou rovná práva pro ženy i muže, přičemž se soustředí na rovnost příležitostí a rovnost voleb. Vidí opresi jako strukturální. Prosazuje princip rovné (ženské) participace. Stoupenci a stoupenkyně liberalismu postulují, že za situace, kdy ženy získají rovná práva a příležitosti, zbývá jako nástroj intervence pouze individuální práce, jejímž cílem je zlepšit životy klientek, (např. zvýšení sebevědomí, změna předpokladů, percepce). Opakuje se zde tedy primární zaměření na case work, jako tomu bylo v případě tradiční sociální práce. Cílem práce je zachovat existující sociální struktury (za předpokladu, že splňují podmínku rovnoprávnosti pro obě pohlaví) a v jejich rámci emancipovat ženy, aby využívaly svých práv stejně jako muži.

V praktické rovině je zřetelný dynamický vývoj tohoto proudu, který v reakci na kritiku socialistických a marxistických feministek stále více zohledňuje strukturální aspekty. Tomuto trendu je ekvivalentní posun od liberálního minimalismu státních intervencí k akcím radikálního liberalismu směřujícím ke kulturní pluralitě a individuální svobodě i za ceny rozkladu patriarchální rodiny.

Kritika liberální tradice

Orme (1998 In Jabnerová, 2005) kritizuje tento přístup z hlediska jeho ignorace diferenciací mezi ženami z hlediska třídy, rasy a sexuality. Tyto faktory významně ovlivňují zkušenosti žen, ale case work k nim přistupuje, jako by jejich životní podmínky a zkušenosti byly totožné, jako by se nasetkávaly s rasismem a

homofobií, jak by všechny ženy sdílely zkušenost bílé ženy ze střední třídy. Další hledisko se věnuje moci sociálního pracovníka/pracovnice v interpersonálních vztazích. Pokud je sociální pracovník svázán předpokladem, že příčinou problému i zdrojem jeho řešení je vždy žena, vytváří to asymetrický postoj, který usnadňuje zneužití profesionální moci. I pokud sociální pracovník/pracovnice dokáže vybalancovat mocenské asymetrie ve vztahu s klientem, case work mu nedává prostor pracovat s rodinným systémem. V případě konfliktu v rodině tak směřují služby pouze k emancipaci zneužívané osoby, nikoliv však k úpravě vztahů v rodině.

10. 2. Práce zaměřená na ženy (women centred practice)

Tento přístup se postupně vyvíjel v reakci na kritiku liberálního feminismu ze strany marxisticky či socialisticky laděných feministek, takže z původní orientace na posílení autonomie a participace žen se přesouvá těžiště na reflexi genderových stereotypů a jejich důsledků pro práci s klientkami. Práce zaměřená na ženy podle Hanmer a Statham (Payne, 1997 In Jabnerová, 2005) stojí na několika základních východiscích:

Za prvé je to nezbytnost reflexe dominujícího pojetí sociální role ženy. Ženy jsou primárně definovány jejich genderem jako matky a manželky, zatímco muži jejich statusem, konkrétně pozicí v zaměstnání. Status žen je naopak definován manželstvím, rozvodem nebo faktem, že nejsou vdané. Role žen jsou silně podhodnoceny ve srovnání s rolemi mužskými, a to přesto, že vyžadují nemalé dovednosti a nároky. Nesplní-li žena roli matky a pečovatelky o domácnost, okolí ji často považuje za nekompetentní, přičemž paradoxně tento tlak vyvíjejí hlavně ženy (Payne, 1997 In Jabnerová, 2005).

Definice genderem vede podle Hanber a Statham (Payne, 1997 In Jabnerová, 2005) ke třem důsledkům. Jednak je od žen očekáváno, že budou plnit roli pečovatelek, zatímco od mužů nikoliv. Naopak je podceňováno plnění profesních rolí. Dále je očekáváno, že ženy budou podřízené muži a budou na něm závislé. To následně ovlivňuje očekávání samotných žen.

Druhým východiskem sociální práce zaměřené na ženy je imperativ vyhybat se kulturním stereotypům. Pomáhající mohou mít například tendenci podceňovat význam ženské placené práce na příjem rodiny a sebeúctu žen. Panuje také představa, že ženy nejsou při hledání práce tak flexibilní jako muži, takže sociální pracovníci volí více paternalistické přístupy.

Podle Hanmer a Sttaham (Payne 1997 In Jabnerová, 2005) je třeba respektovat životní modely žen v politickém kontextu. Sociální pracovnice by měly znát politický kontext, který ovlivňuje životy žen a měly by být schopny provádět politické akce snižující politická diskriminační opatření.

Mezi principy práce zaměřené na ženy spadá sebereflexe pomáhajících. Mely by si být vědomy aspektů své vlastní socializace a porozumět socializaci, kterou procházejí v dané kultuře jiné ženy, a stejně tak důsledkům mezi nerovnosti mezi muži a ženami. Na základě této sebereflexe by měly být schopny kriticky revidovat své vlastní hodnoty. Systematická práce na zvyšování autonomie a sebeurčení klientek musí být provázena reflexí mocenských pozic. Práce by měla být symetrická bez prvků hierarchie mezi klientkou a sociální pracovnící.

10. 3. Genderově specifická sociální práce (gender-specific social work)

Základem tohoto přístupu je předpoklad odlišné přirozenosti mužů a žen. „Feminismus difference zůrazňuje oproti požadavku individuální rovnost ideu rovnost kolektivní – jeho ideálem je vzájemné politické i morální vyrovnání mužů a žena jako dvou skupin.“ (Barša, 2002: 19 In Jabnerová, 2005). Rovnost má být nastolena nikoliv mezi jednotlivci, ale mezi pohlavími, která tvoří „dvě těla lidství“.

Genderově specifická sociální práce se pak zaměřuje na podporu a rozvoj ženskosti a staví primárně na rozdílech mezi pohlavími. Ve fundamentálním pojetí může jít o tendenci otočit znaménka hodnocení, tedy definovat přirozenost žen jako lepší než přirozenost mužskou.

Sociální pracovníci uplatňující genderově specifický přístup by měli znát aspekty genderové socializace, hodnoty a standardy ženství a mužství, měli by reflektovat nespravedlivé rozdělení moci mezi muži a ženami a pracovat na změně

nerovného rozložení moc. Tento typ sociální práce předpokládá, že s klientkami budou pracovat ženy sociální pracovnice (nejde o rigidní pravidlo). Hlavní důraz práce je věnován specifickým problémům žen, a mezi které patří především sexuální násilí a špatné zacházení se ženami, mentální anorexie a bulimie, specifická situace mateřství, ale také pojetí ženské agrese a vzteku v maskulinní společnosti. Diferenční feministky zdůrazňují, že problémy žen jsou stále definovány muži a zůstávají ve stereotypch mužských percpí. Dokonce i ženy pojmájí sebe a své problémy v mužských termínech. Proto by měla sociální práce povzbuzovat žen, aby hledaly své vlastní tužby a uměly je pojmenovat ve svém vlastním jazyce.

10. 4. Shrnutí

Ženské přístupy se od tradiční sociální práce odlišují především v cílech intervencí. Klasická sociální práce považuje za svůj cíl sladit kapacitu jedince s požadavky společnosti, pak se podaří dosáhnout tzv. sociální ho fungování.

Problematika genderových stereotypů se prolíná prací sociálních pracovníků ve všech kulturách i s klienty z různých etnik a etnických menšin. Ženy migrantky se stávají obětí dvojí diskriminace – diskriminace na základě příslušnosti k určitému pohlaví a diskriminaci na základě etnického původu. Kromě vnějších oblastí, kde se takové s takovou diskriminací setkávají např. trh práce, sociální systémy (včetně zdravotního), se tato diskriminace dotýká také žen a jejich sebepojetí na základě internalizace vysílaných signálů většinové společnosti což má pak přímý dopad (spolu s ohrožením fyzického a psychického násilí, které je tak specifické právě pro oblast migrace a žen) na vnímání sebe sama. Svědomitá sociální práce by tedy měla zahrnovat pečlivou analýzu faktů, autenticity a kompetence klientů a klientek, schopnosti sebereflexe a reflexe situací, vedení dialogu a aktivovat schopnost orientovat se v normativních očekáváních. Právě v nich může být feministická sociální práce významně prospěšná. Je schopna reflektovat genderové stereotypy a umožňovat širší pohled na negativní dopady socializace. Právě pro migrantky (i migranty) je schopnost

náhledu na několik rolí, možností jak se vyrovnat s procesem integrace do jiného kulturního prostředí.

Protože klientky často pocházejí z velmi odlišných kulturně sociálních oblastí, při sociální práci s těmito klienty iniciujeme tzv. ženské projekty, kterých se (alespoň v první fázi) účastní jen ženy. Je to nezbytné pro vytvoření důvěry a empatie, které vznikají mezi klientkami a pomáhajícími. V rámci těchto projektů se však držíme principu integrativního a mainstreamingu. Tyto oddělené ženské projekty se stávají v další fázi přístupnou cestou k mužským klientům, k nimž je cesta nezářídka poměrně uzavřená.

Používání některých feministických přístupů v sociální práci s migrantkami je naprosto nutná předem vytvořená kulturní a genderová senzitivita a schopnost sociálních pracovníků aplikovat svoje přístupy autenticky, individuálně na každého klienta/klientku „nově“. Není možné v rámci emancipatorních a genderově specifických snah nutit tyto přístupy klientům. Je nutné umět respektovat jejich přání, hodnoty a chování, i když nejsou v souladu s moderními feministickými přístupy. Vhodným přístupem se zdá kombinace zmocňování (empowerment) a práce zaměřené na ženy nebo kombinování různých přístupů podle typu klienta a jeho fázi integrace.

Praktická část

11. Praktická část : Popis a realizace „Pilotního projektu komplexní sociální práce s ženami azylantkami“ s důrazem na genderovou senzitivitu (dále jen Pilotní projekt)

V následující kapitole budu popisovat "Pilotní projekt komplexní sociální práce s ženami azylantkami" realizovaný v rámci projektu Organizace pro pomoc uprchlíkům „Podpora a integrace znevýhodněných skupin migrantů“ realizovaným v roce 2005.

Pilotní projekt postihuje pouze popis sociálních a psychoterapeutických služeb, které byly aktuálně používány v projektu. Nezabývá se podrobně specifickými aspekty nebo metodami integrace azylantů a problémů tím spojených, ale v rámci individuálního přístupu ke klientkám se snaží na ně aktuálně reagovat z pohledu neziskové organizace, na kterou se klientky obrací s žádostí o pomoc o sociální službu.

Řada sociálních služeb je také klientkám poskytována v rámci státního integračního programu – v případě pobytu v integračním středisku i mimo něj. Popis těchto služeb také není předmětem popisu projektu, pouze se jich místy dotýká.

Projekt je realizován v rámci státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím týkající se poskytování služeb, rozvoje dobrovolnické služby, podpory programů příslušníků národnostních a etnických menšin a cizinců, péče o ohrožené a problémové skupiny obyvatel.

Projekt je z hlediska užší specifikace zaměřen na podporu a aktivity týkající se integrace zranitelných skupin imigrantů, zejména žen a dětí. Cílovou skupinou jsou tedy uprchlíci/ce, azylanti/ky a cizinci/ky.

Obecně je tedy cílem projektu je poskytnout znevýhodněným skupinám migrantů komplexní sociální služby, které jim pomohou usnadnit integraci do české společnosti. Znevýhodněnými skupiny migrantů, pro které je předkládaný projekt určen, jsou především azylanti a cizinci s povolením k trvalému pobytu, který získali bez podmínky předchozího pobytu (např. tím, že se sezdali s českým

státním občanem) či ti cizinci, kteří získali povolení k trvalému pobytu po skončení azylové procedury, ve které byl jejich případ řešen po dobu minimálně pěti let. Těmto cizincům je společné to, že chtějí dlouhodobě žít v České republice, ale jejich výchozí podmínky pro zapojení se do běžného života jsou značně handicapující. Mezi nejčastější problémy, se kterými se potýkají patří neznalost jazyka, ztráta kvalifikace či její úplná absence, obtížná orientace v našem sociokulturním okruhu a v systému společenských institucí (orientace v systému úřadů a komunikace s nimi, práva a povinnosti vyplývající z jejich pobytu na území ČR).

11. 1. Cílová skupina: 5 žen azylantek, 1 žena s trvalým pobytem, celkový počet: 6 klientek v projektu.

11. 2. Způsob výběru klientek do projektu:

Na základě předchozí sociálně právní pomoci klientkám, jsme oslovili 5 klientek, které se z různých důvodů nacházely v nepříznivé sociální situaci. Kritérium pro zařazení do projektu byl zájem klientky a závazná účast na projektu a možnost výkonu v Praze (tedy ochota dojíždět nebo podmínka pobytu v Praze a okolí) z důvodu dostupnosti poskytovaných služeb.

Poskytnutí služeb a účast na projektu byla posuzována na základě konkrétní situace klientky a předchozí spolupráce týmem sociálních pracovníků organizace a supervizorem.

Z hlediska statusu bylo kritérium udělení azylu nebo trvalý pobyt na základě sloučení rodiny.

11. 3. Typologie služeb

Asistence při zvládnání praktických problémů

Pomoc v osobní nebo rodinné krizi

Podpora orientace ve společnosti

Poradenství

Rozvoj vztahů mezi komunitami

Podpora vzdělávacích aktivit a zvyšování kvalifikace

11. 4. Popis poskytovaných služeb

1. sociálně právní poradenství
2. sebezkušenostní výcvik "Sebeúcta - řekni to přímo" pro ženy
3. práce s dětmi azylantek na základě principů programu Sebeúcty
4. psychoterapeutické služby - terapie, poradenství v rozvoji osobnosti
5. semináře/kurzy - zaměřené na genderovou problematiku
6. poskytnutí dlouhodobého dobrovolníka, který plní roli neformálního průvodce českou společností po dobu 6-9 měsíců od udělení azylu či získání trvalého pobytu
poskytnutí dobrovolníka při vyřizování komunikačně náročných situací
7. poskytnutí finančního příspěvku na vzdělávací kurzy pro zvýšení kvalifikace žen a jejich dětí

11. 5. Základní idea a směřování projektu:

Vytvořit komplexní program sociální péče za účelem zlepšení procesu integrace pro znevýhodněné ženy azylantky nebo cizinky s trvalým pobytem.

Program je vytvořen na základě kulturně a genderově senzitivního přístupu.

Metodicky jde o vytvoření individuálního plánu rozvoje klientek, které jsou zaměřeny na zvýšení motivace a dostatečné aktivity pro překonání bariér

dvojitá diskriminace - žena jako příchozí do jiné kultury (d. etnická) a diskriminace ženy jako příslušnice sociální skupiny (d. genderová).

Pilotní projekt vyzkouší tuto metodiku, která se pak může stát přínosem pro genderově a kulturně senzitivní sociální práci s příchozími do naší společnosti.

11.6. Období poskytování služby:

Všechny služby probíhaly v kalendářním roce 2005

11.7. Personální zajištění/Pracovní tým:

Sociální pracovnice (2)

Psycholožka

Supervizorka - externí konzultantka specializovaná na gender problematiku a uprchlíky

11. 8. Informace o realizátorovi projektu:

Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU) je etablovanou nevládní organizací, která se od svého založení v roce 1991 zabývá poskytováním poradenství a pomocí uprchlíkům i ostatním cizincům na území ČR. Zaměstnanci organizace jsou specializovaní na jednotlivé oblasti dané problematiky. Vedle poradenských činností realizuje OPU také vzdělávací programy pro studenty právní a sociální práce s uprchlíky a migranty.

Do práce organizace jsou zapojeni i dobrovolníci, kteří se významnou měrou podílejí na organizování volno časových aktivit pro naše klienty. V projektech OPU jsou partnery například Univerzita Karlova, Vysoký komisariát OSN pro uprchlíky (UNHCR) s dalšími významnými národními a nadnárodními institucemi a pravidelně se setkává na pracovních setkáváních s představiteli dalších subjektů pracujících na poli migrace. Od roku 1995 je členem Evropské rady pro uprchlíky a exulanty (ECRE).

11. 9. Informace o nabídce poskytovaných služeb (propagace):

Klientky byly o projektu informovány na základě letáčku a osobního pozvání na motivační schůzku se sociální pracovnící a psycholožkou.

11. 10. Výstupy z projektu:

Brožura s popisem metodiky sociální práce v rámci projektu. K dispozici bude na internetu od ledna 2006.

11.11. Harmonogram projektu:

Leden – únor: příprava projektu, materiálů, předvýběr klientek v rámci týmu pracovníků organizace, přihlášení klientek do programu

Březen – červen: propagační materiály, motivační schůzky pro klientky, sociální práce s nimi, plánovací a metodické schůzky s psycholožkou, dobrovolnické dvojice

Červen – srpen: realizace sebezkušenostního výcviku komunikačních dovedností „Sebeúcta – Řekni to přímo“

Září – Prosinec – pokračování sociální a psychoterapeutické práce s klientkami, vyhodnocování, evaluace, příprava brožury

11.12. Aplikované metody práce v průběhu projektu a jejich popis

Jednotlivé metody byly podle potřeby kombinovány podle toho, jak to vyžadovala efektivní intervence. Záleželo na komplexním vyjádření k situaci od sociální pracovníce, psycholožky, psychologa či supervizorky.

Případová práce

Přístup zaměřující se na jedince, je vhodný pro práci s uprchlíky. Umožňuje operativní rozhodování, pružnost i tvořivost, jež mohou významně přispět k rozpoznání a uskutečnění právě toho postupu, kterým klient vystoupí ze své nepříznivé situace obecně jde o přístup, jak věnovat soustředěnou pozornost

člověku, který sociální službu potřebuje. Klient přijímající službu má většinou pocit nezvládnuté role či ztráty role.

Sociální „případový“ pracovník musí dobře znát možnosti, nabídky a poslání nejrůznějších institucí poskytujících sociální služby, stejně jako způsoby, jak s nimi komunikovat a jak na ně odkazovat klienty. Komplikovanými problémy klienta se pracovník zabývá v celé jejich šíři .

Filosofický rámec: předpoklad, že cena jedince je nadřazena všemu ostatnímu. Je tedy postavena výše než zájmy institucí nebo jakékoli hmotné hodnoty. Během práce se klade zvláštní důraz na respektování jedinečnosti, sebeurčení a hodnoty jedince/klienta.

Úkolově orientovaný přístup

Používá se v rámci opatření tzv. rychlého řešení problému. Jedná se o intervenční strategii ve formě písemné dohody mezi pracovníkem a klientem, jejímž cílem je během několika vzájemných setkání pomoci klientovi vyřešit jeho různorodé problémy. Záměrem úkolově orientovaného přístupu je pak poskytnout klientovi dobrou zkušenost s řešením těchto problémů, aby si zlepšil svou budoucí kapacitu v potýkání se s těmito obtížemi, a byl tak lépe schopen je akceptovat.

Zaměřuje se na problémy, kterých si je klient vědom, mohou být vyřešeny prostřednictvím jednání, která jsou mimo kontakt s pracovníkem, mohou být jasně definovány, vycházejí z ochoty klienta tyto věci změnit ve svém životě a vycházejí spíše z neuspokojených přání klienta nežli by měly být definovány zvnějška (Horák, v Sociální práce 1/2004, s. 86)

Metoda je úspěšná tehdy, vede-li k aktivaci sebedůvěry a sebeúcty klienta, vzájemném angažování se, partnerství a porozumění.

Počáteční fáze: formulace problému mezi pracovníkem a klientem, naplánování postupného řešení a k výsledné formě písemného kontraktu.

Střední fáze: samotná intervence - setkávání pravidelné.

Konečná fáze: hodnocení průběhu intervence, tedy toho, čeho bylo dosaženo a následné případné další plánování.

Individuální plán – osobnostní rozvojový program zaměřený na co největší aktivaci a angažovanost klienta na své situaci, souvisí s přáním klienta ovlivnit kvalitu svého života (vychází z úkolově orientované sociální práce, je její modifikací).

Poradenství

- sociální poradenství založené na vztahu, podpoře, pomoci, rozvoji, optimálním uplatnění klienta a jeho reálné orientaci v životě
- cílem je odstranění, zmírnění negativních návyků nebo způsobů chování klienta a jeho začlenění do společenského rámce, rodiny, pracovního kolektivu, komunity
- širší pohled na člověka jako osobnost a zároveň prostředí, v kterém vyrůstá a pohybuje se
- úlohou sociálního poradce je minimalizovat nepřiměřené očekávání klienta, nabídnout mu aktivní participaci na řešení problému, přitom ho podporovat, informovat, vzdělávat, vytvářet podmínky pro změnu, měl by být katalyzátorem procesu řešení problému, měl by pomáhat klientovi nahlédnout na různé možnosti a alternativy konstruktivní změny
- základním předpokladem přístupu sociálního poradce ke klientovi je respektování autenticity klienta, akceptování jeho odlišnosti, vcítění se do jeho aktuální situace, motivovat a povzbuzovat klienta ke změně, společně hledání optimálních vzorců chování a fungování ve světě (Sociální poradenství – Historický kontext a současnost/M.Schavel,Sociální práce 3/2003)

Dobrovolnická podpora – obohacení metod sociální práce

Nabídka volnočasových aktivit by se dala zařadit také mezi preventivní metody sociální práce. Služba otevírá klientce nový prostor, rozšiřuje pole jeho přirozeného světa – dobrovolnice je vnímána jako průvodce reálným světem.

Důležitý aspekt dobrovolnického vztahu spočívá také v tom, že prohlubuje znalost přirozeného světa klientky. Další pracovníci poskytující služby

klientovi - sociální pracovníce, psycholog atp. tak získávají důležitou návaznost na své služby, monitorování klientovy situace viděné dobrovolnicí (samozřejmě se jedná pouze o obecné informace nikoliv intimní záležitosti klienta (dobrovolnice stejně jako sociální pracovníce jsou vázány mlčenlivostí). Tím může docházet i k zkvalitnění poskytovaných služeb, právě díky širší reflexi celého prostředí intervence.

Individuální psychologické poradenství a psychoterapie

Psychologické poradenství - se uskutečňuje v interakci klient - psycholog, vztah je založený na emocionálních a behaviorálních složkách, poradenský psycholog pomáhá klientovi poznat sebe samého, svoje schopnosti, osobní vlastnosti, snaží se, aby klient pochopil svojí minulost podporuje jeho osobnostní vývoj.

Psychoterapie individuální – cílem je změna původních představ a obrazů o sobě i svých blízkých, podpora rodinných zdrojů, hledání pozitivních úmyslů a změna pohledu na zážitky z minulosti. Vytváří se a podporuje sebeúcta klienta.

Sebezkušenostní výcvik přímé komunikace „Sebeúcta – řekni to přímo“

Založený na Modelu růstu Virginie Satirové, který podporuje a rozvíjí jedinečnost, individualitu a odlišnost a pomáhá uvědomovat si stejnost. Uznává spoluzodpovědnost klienta a terapeuta za osobní práci a vychází z přesvědčení, že v každém člověku lze najít a podpořit zdroje pro zdravý a životní růst.

Sebeúcta je program zvyšování sebedůvěry a zvládnání stresových situací tak, abychom nesnižovali svou vlastní cenu. Program se snaží podpořit a posílit přirozené touhy každého z nás – touhu po svobodě, respektu, uznání, přijetí, touhu být milován a milovat, touhu po životě.

Psychoterapeutický přístup V. Satirové (1967) je řazen do systémové rodinné terapie. Satirová poukazuje na čtyři nesprávné rigidní vzorce v komunikaci členů rodiny, které označuje jako komunikaci 1. Obviňující 2. Usmiřující za každou cenu, 3. Chladně racionální a 4. Nevěcnou, rušivou. Vede členy rodiny k poznání těchto vzorců a k jejich nahrazení komunikací otevřenou

s vyjadřováním skutečných pocitů a s respektováním pocitů druhého. Využívá pohledu do očí, doteků a dalších neverbálních prostředků, zejména nastavování do soch a sousoší (Kratochvíl, 2002)

11.13. KAZUISTIKA Č. 1.

V roce 2005 se stala součástí Pilotního projektu na základě zhodnocení její krizové životní situace klientka, které předcházely nejen odchod ze země původu (Afrika) z důvodu opakovaného ublížení na zdraví, věznění, mučení a genderově motivovaného násilí, ale také z důvodu náhlého úmrtí jejího muže, s kterým přišla do České republiky zažádat o azyl. Klientce v té době bylo teprve 24 let. Krátce po úmrtí manžela dostala klientka azyl. Od té doby pobývala v integračním středisku se svou pětiletou dcerkou.

Kromě ztráty a zármutku trpěla klientka také velkou izolací, neboť v jejím okolí se nenacházeli příslušníci její etnické komunity, po kterých velice toužila. Klientka by chtěla žít v Praze, jelikož zde se jí možnost komunikace se svými krajany nabízí. V místě, kde je umístěno integrační středisko je navíc vysoká nezaměstnanost, takže ani není možné opatřit si finanční prostředky na případné přestěhování se do většího města. Klientka se dorozumívá anglicky, česky nemluví. V rámci státního integračního programu je umístěna v integračním středisku, kde se jí nabízí možnost ubytování (částečně přispívá na úhradu ze svých sociálních dávek), stravy a některých volnočasových programů (výuka českého jazyka atp.).

1. Identifikace vhodné klientky

Na základě výše uvedených skutečností a předchozí práce s právními a sociálními pracovníky a pracovníci byla klientka vyhodnocena jako vhodná pro účast v pilotním projektu. Komplikované bylo dojíždění z integračního střediska, ale klientka byla rozhodnutá zaměřit všechny své snahy na získání ubytování v Praze.

2. Určení potřeb klientky a naplánování služeb

1. fáze - Monitorování potřeb klientky a naplánování služeb (leden – květen)

Klientka požádala organizaci o pomoc s využitím možnosti podání žádosti k přidělení státního integračního bytu, nejlépe v Praze (z důvodu možných kontaktů se svou krajskou komunitou)

V rámci komunikace s klientkou ohledně žádostí o integrační byt jí je na základě její celkové situace nabídnuto účastnit se Pilotního projektu. Je provedena motivační schůzka a představen program a cíle programu.

V následujícím období je potřeba klientky naplňována, bylo napsáno přes 30 žádostí na různé městské části za účelem poskytnutí bytu.

S klientkou se udržuje pravidelný kontakt. Klientka dojíždí z integračního střediska do kanceláře organizace a referuje ohledně obdržení negativních žádostí. Protože je situace ohledně pravděpodobnosti přidělení integračního bytu v Praze velmi nepravděpodobná (z hlediska nedávného obdržení azylu a mnohočetnosti žádostí), klientka se rozhodne zjistit situaci ohledně možnosti bydlení a získání práce v Praze.

V rámci udržení klientky v aktivním přístupu se sociální pracovníci domluví na monitoringu možností ohledně získání pracovního místa a možnosti bydlení. Klientka se snaží prostřednictvím své komunity v Praze zjistit reálné možnosti získání pracovního místa, sociální pracovnice seznámí klientku s reálnými informacemi ohledně cen na bytovém trhu, možnosti ubytoven atp.

V rámci získání kontaktů je pozvána na kulturní akci, kterou organizace pořádá za účelem seznámení veřejnosti s uprchlíky a propagace uprchlické otázky. V rámci programu je uskutečněna módní přehlídka, kde může klientka pomáhat s vytvářením účesu pro modelky a modely (klientka je kadeřnice).

Klientka se zúčastní ženské multikulturní skupiny, kde se seznámí s dalšími ženami azylantkami žijícími v Praze. Na základě předchozí domluvy se sociální pracovnice domluvila také na zprostředkování kontaktu s křesťanskou skupinou, která by jí eventuálně mohla pomoci v otázkách bydlení, ale i dalších sociálních kontaktů.

2. fáze - Monitorování potřeb klientky a naplánování služeb (červen – říjen)

Klientka dojížděla na tři setkání sebezkušenostního kurzu, který byl zaměřen na osvojení si komunikačních dovedností, práce s tělem (vnímání vlastního těla při komunikaci) a zvýšení vlastní sebeúcty (podrobný popis programu a metodiky viz aplikované metody sociální práce)

V tomto období bylo hlavní událostí přidělení integračního bytu a nutná pomoc s tím spojená – stěhování, administrativa, převod spisové dokumentace, převod elektřiny, pomoc se základním vybavením bytu, představení na sociálním odboru, v mateřské škole pro syna, dětského doktora.

V rámci redefinice problémových okruhů klientky a kontroly nad dosažením efektivního využití služeb se sestavil individuální plán s klientkou. Ukázaly se problémy z nedostatku organizačních schopností a příliš velká zátěž ohledně zařizování na úřadech. Sociální pracovnice byla zpočátku téměř vždy přítomna, neboť pracovnice a pracovníci na úřadech nemluvili anglickým jazykem. Bylo tedy nutné klientce tlumočit. Bylo těžké udržet kompetence a pozornost na klientce, druhá strana tendovala vše řešit skrze tlumočnicki, takže např. mluvili k tlumočnicki nikoliv přímo ke klientce samotné, což nepřispívá k vnímání problému jako výlučně svého (pro klientku).

Práce s terapeutem

V této fázi byly započaty schůzky s druhým terapeutem, který byl schopen vedení terapie přímo v anglickém jazyce a klientka dokončila poradenská sezení s tlumočnicki a psycholožkou, která vedla též sebezkušenostní kurz programu Sebeúcty.

3. fáze – Monitorování potřeb klientky a naplánování služeb

Klientka pravidelně dochází na terapie, chodí každý den na kurz českého jazyka. Hlavní problémy týkající se usazení a orientace v bydlišti je zvládnuta. Přetrvávají problémy s finanční situací (neschopnost pokrýt náklady spojené s bydlením a stravou z poskytnutých sociálních dávek). Díky úsilí sociální

pracovnice je poskytnuta jednorázová dávka na srovnání deficitu finančních prostředků, což umožňuje klientce překonat aktuální krizovou finanční dlouhodobě nepříznivou situaci (minimálně po dobu dokončení rekvalifikačního kurzu českého jazyka, který poskytuje pro azylanty zdarma úřad práce).

Sociální pracovnice na základě předchozí zkušenosti, kdy se opakovaně ukázala určitá neflexibilita v řešení problémů spojeným s plánováním a řešením finančních a jiných krizových situací navrhuje aplikovat úkolově orientovaný přístup, který povede k lepší orientaci nad seznamem úkolů (které si sama klientka definuje) k řešení a k včasnému načasování jejich řešení. Mimo jiné je také cílem zviditelnění úkolů a jejich řešení zmírnění strachu a paniky nad tíhou vlastní odpovědnosti a získání přesvědčení o vlastní kompetenci tyto úkoly řešit .

3. Napojení na adekvátní zdroje

Sociální služby v integračním středisku, sociální odbor v místě bydliště, úřad práce, mateřská škola, zdravotnické zařízení, celková orientace v systému,

4. Monitoring případu, zpětná vazba o poskytování služeb a jejich využívání

Schůzky a zápisy ze schůzek, dotazníková evaluace v průběhu a na konci projektu Supervize sociálních pracovníků, Monitoring situace ze strany psychologa a dobrovolnice.

Souhrnný přehled poskytnutých služeb v během projektu

1. fáze

- **Sociální poradenství (bytová otázka, pracovní právní podmínky)**
- **Motivační konzultace související s uvedením do pilotního programu (vzájemné seznámení se s výkonnou sociální pracovnící, budování důvěry, vyjasňování očekávání, přínosu a popsání metod práce)**
- **Podpora v budování sítě sociálních vztahů (prostřednictvím kulturních a volnočasových aktivit v rámci projektů organizace, seznámení s příslušnou náboženskou skupinou)**

2. fáze

- **Realizace kurzu sebeúcty (i pro syna)**
- **Sociální služby v rámci přidělení integračního bytu**
- **Práce s terapeutem**
- **Dobrovolnická pomoc a vytvoření vztahu**

3. fáze

- **Aktivity vedoucí k osamostatňování, úkolově orientovaná metoda**
- **Příprava na ukončování služby – evaluace a definice stávajících problémů a návrhy řešení (především příprava na zkoušky z českého jazyka, následné hledání práce – osvojit si dovednosti s tím spojené)**
- **Společná aktivita s ostatními ženami v projektu – vánoční setkání s pracovníky organizace a neformální poděkování**

Evaluace ze strany sociálních pracovníků

Důvěra byla už nastavená k OPU, předtím sociální pracovníce a právník organizace. Velká míra důvěry především k právníkovi, který znal jejího manžela a po jeho smrti s ní byl spolu se sociální pracovnící v pravidelném kontaktu. Postupné budování důvěry se sociální pracovnící a terapeutkou, následně terapeutem.

Udělení integračního bytu bylo také velmi důležité pro možnost účasti v projektu (především z praktického důvodu).

Jako velmi prospěšná byla vyhodnocena možnost poskytnutí individuální psychoterapie v anglickém jazyce. Vzhledem k předchozím traumatickým zkušenostem klientky je možné tímto situaci ošetřit.

Specifika práce s klientkou – (kulturní, genderová)

Popis situace v zemi původu

Země se po druhé světové válce následovala další bývalé britské kolonie získala nezávislost a statut člena Britského společenství národů. Již první roky nezávislosti ovšem přinesly politickou nestabilitu a násilné převraty. Země je

poznámena občanskými válkami, při bojích o politickou moc však docházelo k rozsáhlému masakrování obyvatelstva (znásilňování, mrzačení).

Ve společnosti převládají spíše patriarchální rysy. Nábožensky tvoří šedesát procent muslimové, třicet procent místní náboženství a deset procent křesťanské. Úřední jazyk, regulérně používaný vzdělanou menšinou je angličtina.

Klientka byla v zemi původu poměrně závislá na svém manželovi, byla nejvíce doma, starala se o syna a pomáhala své tetě v domácnosti. Po smrti manžela se ocitla v jiné kultuře, její dosavadní pasivnější role se radikálně změnila, také vzhledem k jejímu synovi, který byl více fixován na otce. Musela se naučit řešit každodenní situace bez jazykového porozumění okolí, musela čelit ztrátě opory a následné samoty. Nicméně postavení ženy v její kultuře je poměrně emancipované (jak se sama vyjádřila), takže jí emancipovanost žen v současné společnosti není cizí. Takovou roli žen podporuje.

Jako velmi pozitivní se však ukázala vnitřní odhodlanost k překonání všech problémů, obecně si nikdy nestěžovala na těžký osud, patrně toto můžeme dát do souvislosti s její poměrně aktivnímu způsobu osobní religiozity/víry. Poměrně rychlá adaptace po odchodu manžela (to však je pouze dohad dle vnějších okolností, pravděpodobně je s tímto možné pracovat v souvislosti s dlouhodobější terapií, na kterou klientka dochází). Důležitou roli v procesu sociální služby hrálo i definování silných stránek klientky, aby mohly – jak klientka, tak sociální pracovnice lépe využívat přirozené „zdroje“.

Zřetelná pasivní tendence se projevovala ve vztahu k sociálním pracovnícím a pracovníkům organizace, závislosti na pomoci, zejména co se týče finanční situace a jednání s úřady (zde byla zpočátku bariéra zejména jazyková). Objevily se problémy ohledně organizace vlastního času, finančních prostředků a schopnost řešit aktuální zátěžové situace (např. zjištění nedostatku finančních prostředků na zaplacení nájmu v den, kdy měl být zaplacen atp.). Často rušila domluvené aktivity (ne v dostatečném předstihu), což se později může stát ohrožující při získávání zaměstnání. Jako velmi problematické se také ukázalo řešení problémových situací na úřadech (i mimo jazykovou bariéru).

Poměrně závažným problémem bylo automatické očekávání ohledně poskytování sociálních služeb (podle zjištění vycházelo z předchozí zkušenosti z azylového a integračního střediska a do jisté míry také určení její genderové role, kdy byla doma, starala se o syna a finančně byla závislá na výdělku svého manžela – tj. závislost na poskytování zdroje od druhé osoby).

V souvislosti s realizací sebezkušenostního kurzu se zjistilo, že i přes motivační schůzky, které proběhly za účelem představení projektu, klientka přesně nevěděla, co ji čeká a jakým způsobem se bude pracovat. Bylo to pro ni něco velmi nového, i přes překlady bylo těžší porozumět, často se stávalo, že neodpovídala přesně na otázky. Obecně v práci s klientkou sociální pracovnice identifikovaly určitou pomalost ve zpětné vazbě a propojování návazností. Dle komunikace s dalšími profesionály (psychology) se může jednat o kulturně specifický kontext, nezvyk v introspekci, může ale jít i o osobnostní charakteristiky (uzavřenost, vytěšňování na základě traumatických událostí). Klientka jen pomalu získává důvěru a je spíše uzavřená.

Z pohledu terapeuta/ky

Pravděpodobnost úspěšnější intervence se zvyšuje s tím, jak se daří poznávat a mapovat osobnostní charakteristiky, které hrají důležitou roli při zvládání těžkých životních situací. Uprchlíci si museli osvojit efektivní formy boje se životními těžkostmi, jejich situace pak závisí na zvládnutí těchto mechanismů. U klientky hrála významnou roli její silná náboženská víra jako jedna z forem pomoci při zvládání životních těžkostí.

U klientky jsou patrné známky latentní krize – ta se projevuje tak, že člověk si ji neuvědomuje a nechce nebo nemůže si ji připustit. Tento stav může trvat dlouho, většinou vede k nevědomým, často nevýhodným způsobům adaptace. To se může projevit např. únikem do nemoci, k přílišné pracovní aktivitě, alkoholismu a jiným únikovým reakcím (může být i pasivita). Tyto pak mohou časem vyvolat krizi zjevnou. Důležité je, že klientka i po ztrátě svého manžela měla klíčovou postavu, od níž čerpala sílu a díky níž se mohla zaměřit na další aktivity nutné k přežití krize ze ztráty.

Jazyková bariéra (i přes znalost anglického jazyka oběma stranami) – častá nedorozumění, klientka potvrdila, že rozumí, ale po určité době sociální pracovníce zjistily, že o dané skutečnosti informace nemá. Posléze se řešilo vše zápisy ze schůzek.

Zajímavým aspektem při práci s klientkou bylo působení nevědomý tendence k etnocentrismu sociální pracovníce, takže vznikla intenzivnější potřeba reflexe přístupu pracovníce v supervizi. Objevila se také nutnost uvedení do hlubšího kontextu (nastudování reálií) z oblasti země původu klientky.

Jako další faktorem vedoucí k úspěšné práci s klientkou označila sociální pracovníce byla nutnost aktivovat zdroje sebevědomí u klientky a zaměřit se na delegování kompetencí ze sociálního pracovníka na klientku, osvojení si pocitu ze strany klientky jako maximálně aktivní a schopné ženy, která se v případě nouze může obrátit na organizaci, ale nejdříve zkusí aktivovat své zdroje. To se dařilo především díky přehlednému úkolovému přístupu a probírání řešení problému včas a za přítomnosti klientky.

Evaluace ze strany klientky

Klientka si váží veškeré pomoci, bylo toho moc a sama by to asi nezvládla, bez manžela, bez přátel. Klientka hodnotí hlavně pomoc s vyřizováním žádostí a následných záležitostí ohledně bytu.

Co se týká sebezkušenostního kurzu - sama zkušenost účasti byla zajímavá, ale jak to na ní působí, neví, možná více rozumí agresivitě od lidí a způsobům komunikace v místní společnosti, také bylo pro ni důležité mít na výcviku syna u sebe. Více se jí líbí práce individuální s terapeutem než skupinová, pomáhá jí.

Velmi kladně hodnotí vztah s dobrovolnicí, mají opravdu pěkný vztah, je to její kamarádka a určitý „pevný bod“ může zavolat, když si neví rady. Důležité hledisko je, že dcera jí má také ráda.

Klientka je ráda, že může chodit do školy a lépe rozumět česky, aby si mohla najít brzy práci, na kterou se těší. Nechce být závislá na dávkách.

Už si věří, že to zvládne více bez pomoci. Měla psychické problémy, už je normální, pokračovat v psychoterapii už nechce (problémy přešly a klientka se cítí normální).

11.14. KAZUISTIKA Č. 2.

25ti letá klientka z Běloruska byla další účastnicí Pilotního projektu. Irina přišla do České republiky z důvodu problémů souvisejících s pronásledováním jejího manžela za účast na projevování odporu proti stávající diktatuře běloruského prezidenta a jeho aparátu. Irina žije v České republice se svou dcerou a manželem již tři roky. V novém prostředí se ocitla jako velmi mladá a trpěla především odloučením od rodiny a její vlasti. Pomalu se snaží vracet do aktivního života a překonávat traumata způsobená migrací. Irina se naučila dobře česky, celý program absolvovala bez větších jazykových problémů.

5. Identifikace vhodné klientky

Na základě výše uvedených skutečností a předchozí práce s právními a sociálními pracovníky a pracovníci byla klientka vyhodnocena jako vhodná pro účast v pilotním projektu. Důležitým impulsem pro přijetí do programu byl velký zájem klientky se účastnit psychoterapeutických kurzů a výcviků.

6. Určení potřeb klientky a naplánování služeb

1. fáze - Monitorování potřeb klientky a naplánování služeb (leden – květen)

Z předchozí spolupráce jsme na základě rozhovoru s klientkou domluvili individuální plán, který spočíval na zaměření úsilí v oblasti zvýšení vzdělání, aktivního zapojení do společenského života a možnost lepšího pracovního uplatnění.

V prvním období projektu pokračovala účast klientky v programu podpory azytantů a azylantek dobrovolníky. Dobrovolnice se stala pro klientku odrazovým můstkem pro lepší orientaci ve společnosti a nalezení nových přátel. Významně pomáhá v přípravě na přijímací zkoušky.

Klientka absolvovala setkání s terapeutkou a sociální pracovnící a byla pozvána na sebezkušenostní kurz i se svou dcerou a seznámena s navazujícími aktivitami (možnost psychoterapie aj.)

Klientka se účastnila mezinárodní konference zaměřené na problémy v každodenním životě žen migrantek a žen z etnických menšin, kde absolvovala řadu vzdělávacích a interaktivních kurzů a mohla se seznámit s dalšími účastnicemi ze 40ti zemí světa (pořadatel: Evropská kontaktní skupina, kde sociální pracovnice spolupracovala).

2. fáze - Monitorování potřeb klientky a naplánování služeb (červen – říjen)

Klientka se zúčastnila třech setkání sebezkušenostního kurzu, který byl zaměřen na osvojení si komunikačních dovedností, práce s tělem (vnímání vlastního těla při komunikaci) a zvýšení vlastní sebeúcty (podrobný popis programu a metodiky viz aplikované metody sociální práce).

Pokračuje příprava na přijímací zkoušky spolu s dobrovolnicí.

Práce s terapeutem

Klientka projevila zájem o setkávání s terapeutem za účelem dalšího rozvoje osobnosti. Psychologická a terapeutická práce klientce vyhovuje.

3. fáze – Monitorování potřeb klientky a naplánování služeb (listopad – prosinec)

7. Napojení na adekvátní zdroje

Celková orientace ve vzdělávacím systému (vysoké a vyšší odborné školy), poskytování aktuálních poradenství v oblasti sociálních služeb v OPU, možnost využít psychologické služby (kurz rozvoje osobnosti), rozšíření sítě sociálních vztahů (projekt s dobrovolnicí), seznámení s občanskými aktivitami angažovaných proti diskriminaci žen (EKS aj.), čerpání možnosti dalšího vzdělávání pro dítě, kulturní aktivity s celou rodinou.

8. Monitoring případu, zpětná vazba o poskytování služeb a jejich využívání

Schůzky a zápisy ze schůzek, dotazníková evaluace v průběhu a na konci projektu Supervize sociálních pracovníků, Monitoring situace ze strany psychologa a dobrovolnice.

Souhrnný přehled poskytnutých služeb v během projektu

1. fáze

- **Tvorba individuálního plánu na nové období na základě potřeb formulovaných klientkou a na základě předchozí evaluace poskytnutých služeb. Cílem je podpora sebevědomí k dalšímu vzdělání a osvojení schopností orientace v přijímacích systémech univerzit**
- **Motivační konzultace související s uvedením do pilotního programu (vzájemné seznámení se s výkonnou sociální pracovnící, budování důvěry, vyjasňování očekávání, přínosu a popsání metod práce)**
- **Podpora v budování sítě sociálních vztahů (prostřednictvím kulturních a dobrovolnických aktivit)**

2. fáze

- **Realizace kurzu sebeúcty (i pro dceru)**
- **Sociální poradenství**
- **Práce s terapeutem a aktualizace individuálního plánu**
- **Dobrovolnická pomoc**

3. fáze

- **Dobrovolnické aktivity – kulturní akce**
- **Příprava na ukončování služby – celková evaluace a příspěvek klientky v možnosti navrhnout další zlepšení pro projekt a zkvalitnění dalších služeb**
- **Společná aktivita s ostatními ženami v projektu – vánoční setkání s pracovníky organizace a neformální poděkování**

Evaluace ze strany sociálních pracovníků

S Irinou byl na začátku projektu vybudovaná důvěra z předchozího projektu s dobrovolníky. Irina sama projevovala zájem řešit své problémy, její přístup byl velmi aktivní. Pravděpodobně také v procesu poskytování služeb hrála velkou roli generační blízkost sociální pracovníce a klientky, a společně strávený čas na mezinárodní konferenci a sebezkušenostním kurzu. Sociální pracovníce uvítaly schopnost klientky ocenit nabízené služby a programy a ochotně sdílet zkušenosti.

V dalším programu bychom se chtěli zaměřit na zvýšení aktivního přístupu jejího muže, klientka cítí, že by bylo dobré pomoci s rozvojem společenských vazeb. Možnost kvalitní komunikace byla zajištěna díky výborné znalosti českého jazyka. Díky pomoci organizace klientka má možnost studovat obor, který chtěla a měla možnost více poznat práci z oblasti psychologie, o kterou jeví velký zájem.

Specifika práce s klientkou – (kulturní, genderová aj.)

Popis situace v zemi původu

Klientka neoznačuje postavení ženy v její zemi původu jako velmi odlišné, proto se také dobře orientuje v české společnosti, protože mentalitou jsou si velmi blízké. Velkou roli pro ní jako ženu sehrává možnost kvalitních sociálních interakcí – přátelé, díky kterým může získávat zpět pocit sebevědomí a pociťovat plnou seberealizaci ve společnosti.

Problémem může být její konflikt rolí – je hlavní živitelkou rodiny, studuje a většina péče o dítě je také na její straně. Cítí se také odpovědná za situaci svého muže, ráda by mu pomohla se více dostat do společnosti. Pravděpodobně by to pomohlo také delegovat část jejích povinností na muže a nebýt tolik v tlaku a konfliktu rolí.

Z pohledu terapeuta/ky

Kontakt s terapeutem byl dobrý, taktéž s vedoucí terapeutkou sebezkušenostního kurzu. Klientka nepreferuje při rozvojových kurzech ženu terapeutku, pokud by ale měla pokračovat a jít do dlouhodobější terapie, možná by preferovala ženu.

Klientka je zdatná ve vlastní reflexi, určité přetrvávající napětí v chování může hrát roli se sklonem k introvertnějšímu prožívání emocí a uzavřenosti. V budoucnu může nastat stresová situace z důvodu přílišného zatížení povinnostmi a z konfliktu rolí.

Evaluace ze strany klientky

Kladně hodnotí sociální poradenství, je pro ní důležitý pocit, že se může kdykoliv obrátit na kompetentní pracovníky, když potřebuje. V rámci služeb se zaměřovala na zvýšení svého vzdělání (pokračování toho, co již v Bělorusku započala), chtěla se dostat na školu, pomoc byla od dobrovolnice a od pracovník OPU velká.

Nejvíce jí pomohlo, když v České republice byla krátce, čerstvě po obdržení azylu. Díky programu OPU podpory azylantů a azylantek dobrovolníky, jí dobrovolnice pomohla se více zapojit do společnosti, protože jí představila svoje kamarády a prostředí, v kterém se pohybovala, chodily spolu na kulturní aktivity a mohla tak získat větší jistotu a povat nové lidi. Necítila jsem se v takové společnosti vůbec jako uprchlík, což pro ní bylo zásadní, do té doby byla hodně nejistá a ztracená.

Dobrovolnice kamarádka byla navíc ve stejném věku, což bylo vyhovující. Díky ní také pronikla mezi studenty vysoké školy a když se s nimi setkávala, více začala věřit tomu, že se bude možné se na vysokou školu dostat. Opravdu byl jiný vztah s dobrovolnicí než do té doby s jinými lidmi z Čech. Bazální byla pro klientku důvěra a následné navázání vztahu – jak u dobrovolnice, tak i u pracovník OPU.

Psychoterapeutické služby pomohly klientce zorientovat se v problémech, které měla a také velmi oceňuje zpětnou vazbu. Sebezkušenostní kurz nácviku komunikačních dovedností „Sebeúcta – řekni to přímo“ kurz se klientce líbil, zajímá se o psychologii a tohle byla její první možnost absolvování sebezkušenostního výcviku. Komunikace je podle klientky pro azylanty hodně potřebná, je to základ toho, jak se člověk bude cítit ve společnosti. Bylo pro ni důležité, že se mohla někde svobodně projevovat a vyjádřit svůj názor a velmi

oceňuje tento obrovský pocit svobody, který pro lidi z její země není vůbec samozřejmostí. Nemusí říkat vše vždy správně, ale důležité je, že to může říkat nahlas. Na kurzu se necítila jako uprchlík.

Dozvěděla se, že o modelech komunikace a hodně si uvědomila také o svých způsobech komunikace. Uvažovala už také o lektorském kurzu, aby v budoucnu mohla něco takového učit. V současnosti však je dostatečně vytížena prací a studiem. Ale nyní jsem na škole a mám toho moc, takže se to asi nepodaří, také finančně náročné.

Příspěvky klientky k tvorbě a implementaci dalších genderově senzitivních projektů

Pro klientku je proces integrace rozhodně odlišný pro ženy a pro muže. Muži méně dávají najevo své city, pak toto napětí drží v sobě. Pokud například muž nenajde práci, je žena za něho odpovědná, nese na bedrech všechno a odnáší i neúspěšnost mužovy „integrace“.

Jak by podle názoru klientky a její osobní zkušenosti měl vypadat program pro zlepšení integrace do společnosti pro muže? Muži se jen tak do něčeho nepustí, asi by se nezúčastnili psychologických sezení a skupinových setkávání. Domnívá se, že lidé z Běloruska jsou zvyklí nevěřit lidem, okolí, nikomu. Takže je těžké jen tak jít do nějakého programu. Nedůvěra a nejistota přetrvává. Spíše by to mohlo fungovat přes dobrovolníky, třeba najít někoho, kdo by byl z oblasti jeho zájmu, a pak by společně mohli trávit čas, pak by mohl získat důvěru i v celou organizaci a snadněji by se zapojoval do ostatních aktivit.

Muži se zaměřují na práci (nalezení zaměstnání), aktivity týkající se práce a zlepšování možností uplatnění na trhu práce, jsou pro ně tedy vhodné. Prostřednictvím předchozí zkušenosti ženy s nějakým programem se zaměřit na společné nalezení nějaké aktivity, může třeba s manželem doma vyplnit dotazník, o co by měl zájem, jaké má koníčky a pak to nějak propojit s nabízenými programy. Pokud je již zapojena žena, je to určitě snazší i on bude rychleji důvěřovat a může se zapojit celá rodina. V silně patriarchálních rodinách je tento proces těžší, role jsou více vymezeny a jejich proměna je pro rodinu ohrožující.

Proto se může stát, že nebudou mít o takové věci zájem. Musí se pak vytvořit programy oslovující celou rodinu a postupně tak získat jejich zájem a důvěru.

12. Shrnutí poznatků z psychologické práce s ženami azylantkami

Co se týkalo psychologických služeb, používali jsme tyto přístupy a metody: dramaterapii, arteterapii, práce s rodinnými modely, práci s tělem. Primárně se používaly techniky z přístupu Virginie Satirové a jejího „modelu růstu“ a sekundárně v kombinaci s prvky psychoterapeutického směru Gestaltu. Všechny ženy v projektu absolvovaly výcvik přímé komunikace „Sebeúcta – řekni to přímo“, jehož autory jsou Virginia Satirová a manželé Goldenovi. Na terapeutických sezeních byly opět používány metody Modelu růstu a Gestaltu. Tyto systémy jsou do určité míry transkulturní, systém Satirové se dobře osvědčuje například také v Asii, kde má poměrně silné zastoupení.

I když ženy azylantky nebo další příchozí mají specifickou zkušenost s nucenou migrací, základ práce se od jiných klientek neliší, protože přístup Satirové umožňuje práci napříč kulturami, Satirová s tímto kontextem počítá. Jak azylantky, tak ostatní ženy nosí stejné touhy, stejná očekávání, bolesti a zmatky, rozdílný je ale sociální a historický kontext. Dopad tohoto kontextu může být u jednotlivých jedinců silnější.

Tyto ženy si svoji zkušenost přinesly z cizí země a k nim se přidaly zážitky se snahou o přiblížení se společnosti hostující. Základ problémů je ale opět podobný - nevážit si sebe sama a vykazovat nízké sebehodnocení a mizivá sebeúcta...to jsou aspekty, které se kulturně neliší (alespoň podle našich zkušeností). Země, tradice, kultura ... postupně se rozkrývají jinakosti a odlišnosti. Pod touto vrstvou se ale opět dostaneme se ke stejnému základu.

Lidé, co mají za sebou uprchlické příběhy se naučily z větší části důkladně schovávat emoce. Základ to může mít v původní kultuře a další životní zkušenosti (spojené s nucenou migrací) to ještě zesílí. V sociokulturním prostředí jako je naše se spíše naučily posilovat toto schovávání, naše kultura je jaksí k tomu vybízí, když něco prožívám, se svými emocemi se nedělím. Opouštím místo svého

dětství, jdu do úplně jiného prostředí, a několikanásobné trauma si nesu s sebou. Ale tady si musím zajistit živobytí, stojím před ekonomickým hlediskem, to je objektivní nutnost, trauma nikoho nezajímá, tady na to není prostor. Tím pádem to vše uschovám a zasunu a ono tam to leží. Pak se to nevědomě dostává ven. Život v nejistotě. Kdyby si tyto ženy dovolily se tím zabývat, tak by mohly ztratit energii, kterou potřebují investovat do přežití. Mají děti a tak jsou za ně zodpovědné (nezřídka výlučně ony samy) za ně a jejich budoucnost. Traumata jsou zapouzdřená a tím může být následně další přístup složitější. Například v praxi se to může projevit opravdu hluboko uloženou nechutí se tím probírat a otevírat to a pozdní příchody na setkání s terapeutem v tom mají většinou svůj původ.

Ze strany terapeuta/ky je pak potřebná větší citlivost, protože jsou tyto problémy navrstvené dosti hluboko a je třeba více úsilí tuto jejich silnou ochranu rozmělnit. Složitě je to především na začátku, v budování vztahu klient - terapeut, protože mají zkušenost s určitou českou hostilitou, s „českou kulturou“. Negativní přístup k cizincům především ze strany státních úředníků (cizinecká policie a podobně). Jakmile se však podaří vybudovat důvěra, práce je poměrně úspěšná. Myslím, že vybudování pocitu bezpečí je samozřejmě nutné u všech žen (klientů obecně), ale speciálně například u muslimek je nutné generově senzitivní zázemí – psycholožka musí být žena. To platí samozřejmě u žen, které prošly nějakou diskriminační zkušeností ze strany mužů (domácí násilí, sexuální obtěžování jsou jevy objevující se v procesu migrace značně neojedinělé).

Z hlediska výskytu patologie jsou časté problémy s násilím, také na základě alkoholu, hodně domácí násilí a zneužívání. Ženy, které zažijí zkušenost nucené migrace a navíc zažijí nějaké formy genderově motivovaného násilí jsou potom hodně poznamenané. Neváží si sebe, nemají pro sebe žádnou hodnotu *jako ženy*. Žena nemá vlastní hodnotu, muži kolem ní rozhodují, ona nesmí vědět o svých přáních, snech, to přece vědí ti druzí, takže ony samy nemusí, nechtějí a nemohou. Jsou dobře manipulovatelné, ale také se dobře naučí manipulovat. Zároveň to vše přenáší své děti. U většiny případů se dá diagnostikovat posttraumatická stresová porucha.

V generově senzitivních programech (skupinových i individuálních) je důležitý aspekt uvědomování si ženské a mužské odlišnosti a zároveň stejnosti a přijetí svého konceptu, který bude pro mne bezpečný. Není a nemůže to být jen pro ženskou klientku. Tyto programy jsou vhodné pro klienty se zkušeností migrace. Součástí je práce hledání na rodinných zdrojích. Především v případech, kde bylo domácí násilí. Následuje část práce se zármutkem, mají v sobě hodně ztráty a zármutku. Další část by měla zasahovat do oblasti, jak budovat zdravé vztahy.

Metoda vychází z konceptu nutnosti tvorby primárního a sekundárního bondingu (úplně první kontakt se světem), nejranější a nejtěsnější a sekundární je ten (bonding), který následuje ve vztahu v životě člověka (většinou otec, za stávajících přetrvávajících genderových rolí). Pokud děti nemají primární bonding do osmi let umírají. Jedná se o základní, první kontakt s láskou, s přijetím.

Na začátku práce není nutné stanovovat diagnózu, daleko důležitější je vědět, na čem chce klientka pracovat, jakým způsobem a proč, schopnost sestavit „její obrázek“ a na tom dál pracovat. Jedná se o práci změnách, posilování změn, které si zvolí, změnit dopady událostí a nacházet v tom zdroje energie. Patologii změnit v to, aby v tom klientka uměla čerpat sílu pro život, pro sebe.

V případech klientek z hodně odlišných kultur je důležité nedávat jim naše vlastní koncepty a nechtít „bourat“ nic co ony samy nechtějí! Nestavět se negativně ke kulturním tradicím, přístupům. Ženy si musejí uvědomit, co opravdu chtějí. Takže, i když nechtějí třeba změnu v postavení ženy doma v rodině, tak se pracuje na zvědomění, aby klientka měla možnost volby. Musí si sama rozhodnout, co si ponechá, co ne, také ohledně tradice například. Roste míra svázanosti s původní kulturou čím více jsme dále od domova, snaha dodržovat tradice, ale většinou zároveň dochází k potřebě v interakci s okolním světem je částečně reinterpretovat.

Tedy cílem programů je umožnění možnosti volby. A to se netýká zdaleka jen žen. To samé mají i muži, někdy se bojí dovolit si změnu. Klienti přicházející z jiného kulturního prostředí musejí sami vědět, jak si zachovat identitu. Identita

by neměla být jiná, než jakou ji chtějí. Neustále se vychází při terapii z klientových představ.

Závěrem bych zdůraznila základní pravidlo pro práci s ženami (nejen) azylantkami. Musíme důsledně vycházet z potřeb, snů a přání těchto žen. Pokusit se nevnášet do práce s klienty své představy a problémy.

V terapeutické práci pracujeme s každým klientem na úrovni jeho já. Terapeutovo já a klientovo já se setkávají. Výchozí je důsledný respekt. Respekt k člověku a s tím, s čím přichází.

13. Shrnutí a doporučení pro generově senzitivní sociální práci s ženami azylantkami

Cílem této práce bylo uvést hlavní oblasti, jejichž důkladné studium nás může přivést ke kvalitnější sociální práci s ženami, které mají zkušenost někdy i s mnohonásobnou diskriminací. Důležitým předpokladem takové práce je *pěstování genderové senzitivity* u pracovníků pomáhajících profesí.

Musíme znát, jak se *role genderu* projevuje v oblasti, na kterou sociální práci zaměřujeme. V našem případě to byla oblast uprchlictví, specifičtěji zaměřena ještě na ženy, které obdržely status uprchlíka. Je nezbytně nutné orientovat se v oblasti mezinárodně právní ochrany. Ta totiž vytváří rámec možností pro sociální pracovníky a pracovnice a ovlivňuje jejich práci. Na právní praxi (a její genderovou dimenzi) navazuje oblast sociálních služeb. Tyto oblasti – právní a sociální jsou ve vzájemné interakci a mohou se významně ovlivňovat. Zakotvení a orientace v této oblasti je tedy nezbytnou součástí pro generově senzitivní praxi v sociální práci s ženami azylantkami (a nejen s nimi).

Každý pomáhající odborník by měl být trénován k umění rozlišit způsoby jaký jakou roli hraje kulturní zázemí klienta, teď měl by umět rozvíjet *kulturně senzitivní přístup*, aby postihl všechny problémy klienta. Potřebujeme porozumět často nevědomé dopady našeho vlastního kulturní tradice s naším postojem vůči ostatním, zvláště k těm, kteří jsou etnický rozdílní.

Feministické principy poukazují na potřebu proměny společenské instituce, které přispívají k útlaku žen a po pomáhajících profesionálech

požadovat pochopení politického procesu ve společnosti, která pokračuje v opakování diskriminačních praktik. Pomáhající odborníci nemusejí vždy být dostatečně informováni o povaze nebo rozsahu strukturální nerovnosti, která značně ovlivňuje lidské životy a také často nejsou jasně informováni o vlastních postojích v těchto otázkách. Ani když nejsou přímo zainteresováni v různých způsobech opresivních praktik, jejich role v procesu neustálého trvání diskriminace odráží nedostatek vědomí, nečinnosti a lhostejnosti.

Pro pomoc odborníkům bude rozhodující uchopit se výzvy směřující k ženám z etnických menšin. Žena z etnických menšin by se měly zabývat pomocí profesionálům, aby pomáhající pracovníci byli seznámeni se poznatky o rozličných světových kulturách. Tato práce se snažila upozornit na problém nutnosti *zavádění rozličných antiopresivních hledisek a přístupů*, které citlivě a s respektem reagují na různorodost mezi skupinami žen a zvláště na rozmanitost žen z jednotlivých etnických skupin. Správně orientovaný kontext také vyžaduje revizi celého předpokladu vytvořeném o normalitě a deviaci, přizpůsobivém a špatně se přizpůsobivém (adaptivním a malaadaptivním) chování. Kulturní kompetence zdůrazňuje jak odborníci, výzkumníci a autoři vidí a diagnostikují problémy, identifikují pomáhající intervenci a určují efektivitu služeb

Důležité je však nezapomínat, že každý jedinec má svou roli ve významnějších změnách od tradičních přístupů v sociální práci k praxím založených na principech emancipačních.

Bohužel však žádný teoretický průvodce sám o sobě nemůže vyvolat emancipační praxi. Může jen přispět k pomoci rozvinout nutné vědomostní základy, povzbudit rozhovory, debaty a další studie příbuzných otázek, motivovat čtenáře k rozvoji vlastních schopností, hodnot a požadovaných přístupů, může povzbudit vznik podpůrných skupin a společných cest a může být úvodem a mostem do dalších odborných textů týkajících se tématu.

14. Závěr

V práci se nám podařilo splnit námi předsevzatý úkol, upozornit na oblasti, které nemohou být opomenuty při pokusu o uplatňování generově senzitivních přístupů v sociální práci zaměřené na ženy migrantky – azylantky. Ukázali jsme, že takto koncipovaná práce má své opodstatnění a je podporována řadou erudovaných odborníků a odbornic jak z oblasti migrace, genderu, sociální práce, tak i (a to je nejdůležitější) ze strany klientek.

Je zřejmé, že bychom ve studiu dané problematiky mohli dále pokračovat, aby byl zkoumaný soubor reprezentativnější. Tato práce si však kladla za cíl seznámit čtenáře s dosud poměrně specifickou a bohužel opomíjenou kapitolou v oblasti sociální práce s uprchlíky. Tato práce bude ráda alespoň milníkem na cestě hledání a implementaci generově senzitivních přístupů.

15. Seznam použité literatury

Procházka, J. O., Norcross, J. C. (2002): *Psychoterapeutické systémy*. Grada, Praha.

Janebová, R. (2005): Otázky moderní feministické sociální práce. In *Sociální práce*. 3/2005, str. 86-98.

Szepaniková, A. (2004): Gender a mezinárodní migrace: úvod do problematiky. In *Studie pro www.migraceonline.cz*. 2004, Multikulturní centrum Praha

Julia, M. (1999): *Constructing gender*. Brooks/Cole

High Commissioner, *UNHCR policy on Refugee women* 2004. Executive Committee of The High Commissioner's Programme

Webster, (2000): *Third New International Dictionary*

Navrátil, P. (2001): Antiopresivní přístupy. In *Základy sociální práce*, Matoušek, (2001) Portál, str.237-8.

Campling, J. (2003): *Practical social work*, Macmillan Distribution Ltd, Hampshire, England

Horák, P. (2004): Co má společného individuální akční plán a úkolově orientovaný přístup? In *Sociální práce*. 1/2004, s. 83-87)

Schavel, M. (2003): Sociální poradenství – historický kontext a současnost. In *Sociální práce* 3/2003 s. 76-82)

Kratochvíl, S. (2002): *Základy psychoterapie*, Portál, Praha

Hanuš, J. (ed.) 2001: *Lidská práva – Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*, CDK, Brno

Kolektiv autorů PF UK (1992): *Občanská a lidská práva*, Aleko, Praha

Sudre, F. (1997): *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*, překlad J. Malenovského z 2. franc. vydání, MU, Brno, 1997

Šturma, P. (1999): *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*, C.H.Beck, Praha,

Šturma, P. (ed.) (1999): *Implementace lidských práv a mezinárodní kontrolní mechanismy*, Vodnář, Praha

Kvapilová E. a Porubanová S. (2001): *Nerovné cesty k rovnosti*, Mezinárodní středisko pre štúdium rodiny, Bratislava

Hubálková E.(2003): *Evropská Úmluva o lidských právech a Česká republika, Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva*, Linde Praha, a.s, Praha

webové stránky:
www.amnesty.org

www.hrw.org
www.unhcr.ch
www.ecoi.net

Mezinárodní smlouvy:

Deklarace práv člověka a občana
Všeobecná deklarace lidských práv
Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
Úmluva o právním postavení uprchlíků
Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a protokoly na tuto Úmluvu navazující